

Egy előfizetési lista rejtélyei

A Losonczi Phönix című almanach trencsényi közönségének szerepe a megye kulturális, politikai és társadalmi életében*

JELEN MUNKA kiindulópontjául egy korábbi tanulmányom szolgál: *Egy irodalmi vállalkozás története: A „Losonczi Phönix”*.¹ A dolgozat nagyobb része az orosz hadsereg – Grabbe tábornok csapatai – által felégetett Losonc városának a megsegítésére Vahot Imre által létrehozott *Losonczi Phönix* c. almanach kiadás- és cenzúratörténetét tárgyalja, utolsó harmadában pedig a kötetetek végén található előfizetési lista bemutatására vállalkozik. Az utolsó rész egyetlen bekezdése lesz vizsgálódásunk kiindulópontja: „... *Podszkal egy Trencsén megyei kis szlovák falu, 420 katolikus és 22 zsidó vallású lakossal. Polgárai az első kötetnél 45, a másodiknál 44, a harmadiknál pedig 37 példánnyal támogatták a nemes kezdeményezést. Ezek feltűnően nagy számok, ha figyelembe vesszük, hogy több nagyvárosban is kevesebb előfizető volt (Pozsony 18–14–12), Esztergom (2–12–6), Munkács (45–15–1).*”²

A tárgyalt konfliktus tehát az, hogy mi volt az oka annak, hogy egy jóval a szlovák-magyar nyelvhatáron túli kis falu lakosai, akikről feltételezhető, hogy magyarul sem tudnak, ilyen aktívan érdeklődnek a magyarnyelvű almanach iránt? E rendellenes viselkedési modell mindenképpen érdekes, és meglehetősen intenzív társadalmi konfliktust sejtet. Ahhoz azonban, hogy a háttérben meghúzódó konfliktust meg tudjuk jeleníteni, számtalan kérdésre kell válaszolnunk.

Mennyire jelent szokatlan viselkedést a podszkáliaiak esete? Milyen tehát az almanach nyelvhatáron túli fogadtatása, van-e más kis, nem magyar anyanyelvű falu, ahol szép számmal előfizettek? Egyáltalán ki ez a csaknem félszáz ember, valóban helybeliek, vagy másutt kell keresnünk őket? Az ötvenes évek könyv-

* Köszönetemet szeretném nyilvánítani dr. Kiss Gy. Csabának a *Losonczi Phönix* közönségére irányuló vizsgálat megindításának a szorgalmazásáért és a kéziratához fűzött megjegyzéseiért, valamint dr. Halmos Károlynak az almanach közönségének és a podszkáli esetnek a témájáról folytatott beszélgetéseinkért.

¹ DEMMEL, 2003. 55–71.

² DEMMEL, 2003. 66.

előfizetési rendszerének a tárgyalása és a korszak ellentmondásos magyar-szlóvák viszonya is a dolgozat tárgya, csakúgy, mint az almanach végi prenumeránsi lista főbb jelenségeinek a megrajzolása, - ez utóbbinak nem lévén szakirodalma³ - hogy megfelelő kontextusba helyezhessük a vizsgálatot.

I. A Losonczy Phönix és a prenumeráció

I.1. A Losonczy Phönix létrejötte

1849. augusztus 1-én egy 150 fős orosz csapat állt meg Losoncon, akiket megtámadtak Repeckzy Ferenc, volt nógrádi kormánybiztos gerillái, három közlegényt és három tisztet lelőttek, hetet pedig foglyul ejtettek. Grabbe tábornok sem késett a visszavágással: a rajtaütésben egyébként vértlen várost körbezáratta, majd hamarosan felégette, és a pusztítást nem bízta a tűzvészre, hanem katonáival minden házat módszeresen felgyújtatott. A megmaradt, helyi lakosság (a korábbi 4000 helyett télen már csak 710 fő) nem sok segítséget kapott a tragédia utáni hónapokban, de még ez a kevés támogatás is megcsappant 1849 telére. Aztán valamikor 1850 nyarán Andreánszky Sándor, a besztercebányai kerület főispánja felhívást tett közzé Losonc megsegítésére, s erre a felhívásra válaszul jött létre a *Losonczy Phönix*.⁴ A Vahot Imre szerkesztette almanach hatalmas sikert könyvelhetett el, az első kötet íveit 2300-an írták alá, s további 3700 példány olyan gyorsan fogyott el könyvtárosi terjesztésben, hogy bár a második kötet már szerkesztés alatt állt, Vahot kiadta még egyszer az elsőt. Ez már kevésbé volt sikeres, csak 600 előfizetője lett, a második kötetnek csak 1500, a

³ A lista említésre méltó szakirodalma kimerül Kerényi Ferencnek a Pest megyei irodalmat tárgyaló munkájának három bekezdésében. KERÉNYI, 2002. 303. Ezért két kéziratos dolgozatot is felhasználtam. Az első tanulmány Bolgár Dániel, (BOLGÁR, 2004) akinek ezúton is szeretném megköszönni, hogy „*Porúból megéledett*” nemzeti kultúra vagy folytonos kapcsolat-háló, avagy hipotézisek a Losonczy Phönix társadalomtörténetének a vizsgálatához című, az I. lábjegyzet alatt hivatkozott dolgozatomról írott, és azt továbbgondoló tanulmányát rendelkezésemre bocsátotta. Az I.2–II.3 fejezetek tárgyalásához, tehát a vállalkozás történetéhez, az előfizetős szám alakulásához pedig felhasználtam a 2005-ös OTDK-ra készült tanulmányomat: „... a prenumeránsok mivolta”. *Egy irodalmi vállalkozás története és Gömör megye irodalompartólói az 1850-es években.* (DEMMEI, 2004.).

⁴ LOSONCZI PHÖNIX, 1851a. LOSONCZI PHÖNIX, 1851b. LOSONCZI PHÖNIX, 1851c. LOSONCZI PHÖNIX, 1852.

harmadiknak pedig már csak 750. Közbeszölt a cenzúra is, hiszen az első kötet több mint három hónapot késelt rendőrségi vizsgálat miatt.⁵

Véleményem szerint az előfizetőség-csökkenésnek nem ez volt a fő oka, de mindenképpen jelentős szerepe lehetett abban. Hogy mi is lehetett valójában a fő indok, az jelen tanulmány szempontjából azért érdekes, mert bár a podszkáli előfizetőket nem érintette – hiszen ők nem pártoltak el a „vállalattól” – rajtuk kívül azonban több ezer garasos mecénást igen. Ha megtudjuk tehát, hogy miért pártoltak el a korábbi előfizetők, közelebb juthatunk ahhoz, hogy miért maradtak „hűségesekek” a podszkáliak. Mielőtt ezt kifejténém, először a lista jelentéséről, jelentőségéről kell beszélnem, s hogy mit jelentett az az előfizetőnek, s mit jelenthet számunkra másfél évszázaddal később.

I.2. A *Phönix* listája. A lista jelentősége.

De miért fontos nekünk egy ilyen előfizetési lista, mi az, amit megtudhatunk belőle? Irodalomtörténeti nézőpontból azért lényeges, mert tanulmányozása által fontos ismereteket szerezhetünk a reformkori írókról, politikusokról, pontosabban a közönségükről, amely szellemi termékeiket befogadta. Más megközelítésből ez a közönség anyagi gyarapodásukhoz, sok esetben anyagi függetlenségükhöz is hozzájárult – még hozzá tudatosan. Eddig azonban csak különböző sajtótermékek szerkesztői üzeneteiből vagy irányváltásából, cikkeik fő mondanivalójából szerezhettük a publikumról ismereteinket, és onnan is csupán annyit, hogy többnyire mely társadalmi rétegből érkeztek, közülük viszont név szerint szinte senkit sem ismertünk.⁶ A lista (vagy inkább a listák összevetése) tehát nem csak arra ad lehetőséget, hogy megismerjük név szerint is az olvasókat, mélyebb kutatással arra is rábukkanhatunk, milyen folyamaton keresztül jutott el az egyén ahhoz, hogy olvasson-vásároljon, és főképp ahhoz, hogy támogassa a reformkorban az irodalmat.⁷ Itt pedig már bele is botlottunk a kapcsolatháló kérdésébe, hiszen a személyes kapcsolatok – rokonszenv vagy ellenszenv, barátság, rokonság, bajtársiasság, kollegialitás, szomszédság a gyűjtővel, a szerkesztővel, az íróval vagy egy előfizetővel - döntő lehetett egy aláírás megszületésében. Megtudhatjuk tehát a gyűjtőivről, hogy egyes, máshonnan – leg-

⁵ DEMMEL, 2003. 55–61.

⁶ BISZTRAY, 1967. 177–183.

⁷ És persze a reformkori politikusokat is, hisz legtöbbjük szintén élt a prenumeráció módszerével, elég, ha Kölcsey vagy Kossuth (bár utóbbinak jóval későbbi) előfizetés útján kiadott munkáira gondolunk. BISZTRAY, 1976. 60–61. Deák pedig tevékenyen, gyűjtőként vett részt benne. Uo. 65.

főképpen az irodalomból – ismert nevek saját környezetükben kivel tartották a kapcsolatot, kivel voltak annyira bizalmas viszonyban, hogy anyagi áldozatot kérjenek tőle egy sokszor bizonytalan minőségű termék és a mögötte álló irodalmi szereplők számára. Fontos forrás ehhez az irodalmár-gyűjtők levelezése, amellyel összevetve a listát érdekes eredményekre juthatunk. Gazdag levelezés esetén megtalálhatjuk az író által gyűjtött előfizetőket, s kapcsolatainak újfajta struktúráját bonthatjuk ki belőle, ha kevesebb levelet írt-kapott, akkor pedig egy, leginkább helytörténeti jellegű kutatással a lista által adott vezérfonal mentén megismerhetjük a vizsgált személy helyi kapcsolatait. Ugyanezek természetesen érvényesek a nem irodalmár-gyűjtőkre is (s erre talán Kvassay Antal, a podszkálai gyűjtő a legjobb példa), de az ő kapcsolataikra csak akkor derülhet fény, ha valamilyen más forrás rendelkezésünkre áll – tehát legalább helyi szinten fontos pozíciót töltöttek be.⁸ Itt pedig a helytörténeti kutatásokhoz tehet hozzá valamit a lista használata, valamint egy-egy nagyobb terület, megyék egymástól távol élő lakosainak kapcsolatára is rávilágíthat.

Azt azonban figyelembe kell venni, hogy a lista csak négy információt tartalmaz:

1. az előfizető neve. A keresztnévet azonban a legtöbb esetben rövidítve írják le (ha leírják egyáltalán), bár ha a prenumeráns nő vagy arisztokrata, nagyobb az esélyünk, hogy a teljes nevet találjuk a listán. A feloldással kapcsolatban azonban rengeteg probléma merülhet fel, például, hogy elírják a nevet,⁹ vagy máshogy írják, de a c és cs írása is bizonytalan volt ekkoriban.¹⁰

2. a gyűjtők nevei. Őrölük szinte teljes bizonyossággal elmondhatjuk, hogy kapcsolatban voltak Vahottal, bár lehet, hogy csupán valaki ajánlására, ismeretlenül küldte el nekik az íveket, mint olyan embereknek, akik esetleg támogatnák az ügyet. (Kvassay példáján láthatjuk, mennyire bizonytalan ez a kapcsolat. Lásd lent)

⁸ Ez a forrás Podszkál esetében Daniel Rapant *Slovenské povstanie roku 1848–1849* [A szlovák felkelés 1848–1849-ben] című monumentális méretű műve, amely több kötetben tartalmaz forráskiadást is. A munka monumentalitásához egy adalék: Az utolsó, V/2. kötet csak a hely- és névmutatót tartalmazza, s így is több, mint négyszáz oldalas (a kötetek közül a legvékonyabb).

⁹ Pl. a báni Passkay Gyula esetében, akinek a nevében a két *st* először *n*-nek olvasták, így lett Pankay. LOSONCZI PHÖNIX, 1851c. 275. LOSONCZI PHÖNIX, 1852. 252.

¹⁰ A *c*-t és *cs*-t hol a protestáns gyakorlat szerint *tz*-nek és *ts*-nek írják, hol pedig a katolikus gyakorlat nyomán *cz*-nek és *cs*-nek. A szóvégi *i* hangot sem hívhatjuk segítségül a vallás megállapításához, mivel az *i* vagy *y* használata még a katolikus táboron belül sem volt egyértelmű (a listán is gyakran felváltva használják ugyanazon személyek esetében). NIEDERHAUSER, 1977. 157.

3. ■ nevek melletti egyéb megjegyzés, amely csak a legkritkább esetben fordul elő. A grófnál-bárónál valószínűleg mindig kiteszik a titulust, néhány hivatás, mint az orvos, a gyógyszerész, a lelkész is kitüntetett figyelmet érdemel, de ők általában gyűjtők is egyben, nagy a valószínűsége, hogy azért van kiírva, mert Vahot ismerte őket.

4. a hely, ahonnan feladták az íveket. Hogy a feltüntetett helységnév nem a gyűjtés helye, és nem is a gyűjtő lakóhelye, arra a jelen dolgozat témájával szolgáló Podszkál a legjobb példa, amint azt a későbbiekben megláthatjuk. Bár az ívekről néha megtudhatjuk, hogy egy-egy városnév alatti gyűjtő a listát máshol töltötte fel.¹¹

Láthatjuk, hogy a lista alapján rendkívül kevés dolgot tudunk elmondani, azt is bizonytalanul.¹² A kapcsolódó forrásokból kell merítenünk tehát, amelyek közül a legfontosabb Rapant fent említett műve, továbbá a különböző helytörténeti monográfiák, városi és megyei szinten, azon kívül biográfiai lexikonok, Nagy Iván és Kempelen Béla munkái, valamint térképek.

II. Az országos kapcsolatháló

II.1 A prenumeráció és a *Losonci Phönix* előfizetői

A következő kérdés, hogy ki ez a háromezer prenumeráns, hiszen csak a teljes előfizetői körön belül vizsgálhatóak a podszkáliak. A válaszhoz közelítve fel kell tenni a kérdést, hol lehet keresni a *Losonci Phönix* előfizetőit az irodalmi közönség palettáján? Két megoldás lehetséges. Az elsőt maga Vahot adja: „*Pesti Divatlapom főbb pártfogóihoz szétküldtem a Losonci Phönix programját és aláírási ívét*”¹³ – tehát az almanach közönségét a Pesti Divatlap előfizetői között kéne keres-

¹¹ LOSONCZI PHÖNIX, 1851a. 231–238. LOSONCZI PHÖNIX, 1851b. 231–234. LOSONCZI PHÖNIX, 1851c. 275–280. LOSONCZI PHÖNIX, 1852. 252–255.

¹² Más lenne a helyzet, ha a huszadik század közepéről származna a lista, ekkor már ugyanis kifejezetten azzal a céllal jött létre pl. Szeghalmy Gyula *Felvidék* c. monográfiájának 257 oldalas előfizetői listája, hogy a prenumeránsok nyomot hagyhassanak a Gutenberg-galaxisban, elmondhassák magukról, amit szeretnének, hogy tudjon róluk az utókor. SZEGHALMY 1940. Ezt a listát nagyon érdekesen bontakoztatja ki egy 2004-es regény, amely a képzelőerő segítségével ad választ azokra a kérdésekre, amelyekre mi is keressük a válaszokat, vagyis hogy mit jelentett egyes előfizetőknek szerepelni a listán, s mit mondhat el ez ma számunkra. És egyúttal azt is megmutatja, hogy az előfizetési könyvkiadás, ha a gyakorlatból régen kiveszett is, a köztudatban azért megmaradt. BÁNKI, 2004. 89–95.

¹³ VAHOT, 1880. 141.

nünk? A feltételezés egyetlen hibája, hogy nem bizonyítható: a *Pesti Divatlap*nak egyetlen előfizetőjét sem ismerjük,¹⁴ hogy összevethetnénk a két névanyagot, így egyedül Vahot közlésére támaszkodhatunk. Emlékiratainak megbízhatatlansága mellett van még egy tényező, ami kétségesse teszi a két névsor egyezését: a könyv- (évkönyv) és az újság-prenumeráció különbségei a példányszám, költségek stb. tekintetében.¹⁵ A második – immáron a (szerintünk) helyes – megoldás: a prenumerációnak, az előfizetés újtáji könyvkiadásnak egységes közönsége volt.

Az érvelés kifejtéséhez először is lépünk vissza pár évet-évtizedet a szabadságharc előtti könyvkiadáshoz, a prenumeráció történetéhez. A szükséges, előfizetők által prenumerált mennyiség a reformkorban, amellyel már el lehet indítani a kiadás folyamatát, kb. 300 példány volt. Ezt a számot a vállalkozó kedvű írók-költők gyakran elérték,¹⁶ de a 4–500-as számot ritkán haladták meg. Kölcsey Ferenc minden munkái (6 kötet) például 364 előfizetővel 607 példányt számlált.¹⁷ Közöttük tehát kereshetünk *Phönix*-előfizetőket, de ez csak kis részben ad választ. A fentiekhez képest a 3000 hatalmas szám. A választ a hasonló példányszámú tudományos kézikönyvek sem adhatják meg, hiszen például Márton József 1816. évi *Oskolai Lexikon*ának (2545 példány) vagy *Deák-magyar-német lexikon*ának¹⁸ nyilván teljesen más volt az olvasóközönsége, bár Fényes Elek műveivel kapcsolatban már árnyaltabban kell fogalmaznunk.¹⁹

A szabadságharc utáni szépirodalmi kiadványok listáinak összevetése után azonban megfogalmazhatnánk valami válasz-félét.²⁰ Bár a listák teljes összevetésére még nem került sor, a mellékelt táblázaton látható, hogy a névsorok között helyenként csaknem 100%-os az egyezés. Ezért tehát fel kell tételeznünk egy egységes irodalmi közönséget, 2–3–4000 embert, akiket egy-egy kiadvány megjelenítése előtt minden bizonnyal meglátogattak az éppen aktuális gyűjtők,

¹⁴ BISZTRAY, 1967. 177–183.

¹⁵ BISZTRAY, 1976. 57.

¹⁶ De volt rá példa, hogy nem érték el a kitűzött példányszámot – például amikor a még ismeretlen Vörösmarty adta ki így a Zalán futását, az csak 88 előfizetőt számlált, 109 példánnyal.

¹⁷ BISZTRAY, 1976. 47–60.

¹⁸ BISZTRAY, 1976. 60.

¹⁹ Fényes sok szállal kötődött a hazai irodalmi élethez, s ez nyilván meglátszik kapcsolatain is (pl. az előfizetőkkel). Pl. Tompa Mihály is gyűjtötte a prenumeránsokat munkáira. ARANY, 1975. 361.

²⁰ Lásd az 1. táblázatot

Hont vármegye

Fényes Elek Geographiai szótára	Bajza összegyűjtött munkái	Garay Szent Lászlója	Losonczy Phönix	A LPh. előfizetési helye	A LPh. kötetei
Benyóvszky Péter, földbirtokos Deménden	-	-	Benyóvszky Péter	Ipolyság	1/1, 2, 3
Dr. Valykó Endre, Selmeczbányán					
50%					

Sárospatak

Fényes Elek Geographiai szótára	Bajza összegyűjtő munkái	Garay Szent Lászlója	Losonczy Phönix	A LPh. előfizetés i helye	A LPh. kötetei
	gy. Soltész Ferenc	gy. Soltész Ferenc	gy. Soltész Ferenc	Sárospatak	1/1, 1/2, 2, 3
		Dr. Soltész Jánosné	*		
	A főiskolai ifjúság könyvtára	A tanuló ifjak könyvtára	A sárospataki ifjak magyar könyvtára		3
		Id. Finkey József	Id. Finkei József		1/2, 2, 3
		Ifj. Finkey József	Ifj. Finkei József		2, 3
	Rácz Lajos	Rácz Lajos	Rácz Lajos		1/2, 2, 3
	A sáros- pataki főiskola könyvtára		A főiskolai magyar könyvtár		1/2, 2
	100%	83% (100%)			

1. táblázat: A prenumeráció állandó közönsége.
A táblák utolsó sora az adott kiadvány listájáról a Losonczy
Phönixben fellelhetők arányát jelzik.

Kelemér (Garaynál Putnok)

Fényes Elek Geographiai szótára	Bajza összegyűjtött munkái	Garay Szent Lászlója	Losonczi Phönix	A LPh. előfizetési helye	A LPh. kötetei
–	gy. Tompa Mihály	gy. Tompa Mihály	gy. Tompa Mihály	Kelemér	-1/1
	Mocsáry Eszter	Mocsáry Eszter	Mocsáry Eszter		1/1, 2, 3
		Reczky Benedekné	Özv. Reczky Benedekné		1/1, 2, 3
		Hámos Gusztáv	Hámos Gusztáv		1/1
		Diószeghy Zsigmond	Diószeghy Zsigmond		1/1
		Ragályi Gyula	Ragályi Gy.		1/1
		Ragályi Miksa	*		1/1
		Ragályi Pál	*		1/1
		Vass Károly	–		
		Roszty József	–		
		Radvánszky Gusztáv	*	Tornaalja, Losonc	1/1 1/1
		Hámos Pál	*		1/1
		Kalmár László	–		
	100%	46% (77%)			

A 77% a csillagozott előfizetőkkel együtt kialakult arányszámot jelzi. Azért számoltam hozzá őket az állandó előfizetői körhöz, mert a két családnál fennállt az az eset, hogy nem egy-egy tagjával, hanem a teljes famíliával volt jóban Tompa. BISZTRAY, 1962. 75.

A sárospatakiaknál hasonló a helyzet: a kifejezetten aktív gyűjtő rokonát is hozzászámoltam az állandó előfizetőkhez.

Fényes Elek Geographiai szótára	Bajza összegyűjtött munkái	Garay Szent Lászlója	Losonczi Phönix	A LPh. előfizetési helye	A LPh. kötetei
	gy. Oláh Miklósné		Oláh Miklósné		2, 3
	Habinay Mihály		Habinay Mihály		2, 3
	Komáromy Károly		Komáromy Károly		2, 3
	Komáromy Vilmos		Komáromy Vilmos		1/2, 2, 3
	Tóth Samu		Tóth Samu		2, 3
	Szemere György				
83%					

akikről tudni lehetett, hogy „az ügy” mellé állnak.²¹ Ez egyébként jellemző a prenumerációra, Kármán és Pajor Urániáját is úgy terjesztették, hogy nemcsak az előfizetőkkel, hanem a gyűjtőkkel sem volt kapcsolata korábban a szerkesztőknek, s olyanoknak küldték el az aláíróleveket, akikről úgy gondolták, támogatnák „az ügyet”.²² Tompa egy humoros írásában is ezt olvassuk: *„Zemplénben Kazinczy Gábertől, úgy fél már a vidék, mint az égő tűztől, bizonyos lévén benne, hogy tárczájában mindig van öt-hat előfizetési ív. – Uram őrizz meg a gonosztól!”*²³ Tehát itt is egy viszonylag állandó közönségről van szó, amely reagált Vahot hívószavára, aki revitalizálta/vitalizálta az országosan már létező, és a szabadságharc előttinél jóval kiterjedtebb kapcsolathálót, amely azonban kevésbé függött tőle, s bárki más is jól ki tudta használni. Hogy miért nagyobb ez a háló a szabadságharc előttinél, arra a következő fejezet ad választ.

²¹ Természetesen nem egy teljesen stabil táborról beszélek, hanem egy olyan hálózatról, amely magába foglalta ezt a pár ezer embert, akinek jó része igen aktív volt a prenumeráció terén. Akik kevésbé voltak aktívak közülük, azok is a hálózat részeinek tekinthetők, lévén, hogy az aktív előfizetőkkel szoros kapcsolatban álltak. Az elmélet természetesen csak akkor lenne 100%-osan igazolható, ha a korszak prenumeránsi listáit egybevetnénk.

²² SZILÁGYI M., 1998. 320.

²³ TOMPA, 1961. 508.

Ha tehát feltételezünk egy ilyen állandó közönséget, akkor arra gondolhatnánk, hogy az összesen 46 podszkáli előfizetőt minden létező listán megtalálhatjuk. De ez esetben tévednénk, ugyanis más listákon nyomuk sincs!²⁴ Így még jobban feltűnik ez a nagy podszkáli prenumeráns-szám: mi magyarázza ezt az aktivitást? A tanulmány erre kíván választ keresni. Az mindenesetre már ebből is látszik, hogy erőteljes társadalmi kölcsönhatás (konfliktus) bontható ki a helyzetből.

II.2. A szabadságharc előtti előfizetős szám megsokszorozódása a Losonczi *Phönix* listáin

Hogy hogyan lettek ilyen sokan? Mikszáth Kálmán szerint Vahot először azt hitte, az ő népszerűsége a magas előfizetős szám oka. Később rájött, hogy Jókai volt az, még később megtalálta az igazi megoldást, „*hogy sem ő, se Jókai, hanem Losonc volt népszerű.*”²⁵ A kétségkívül humoros leírás több tényezőt sorol fel, mint a vállalkozás sikerének okait, de talán mégsem a részvét vitte a döntő szerepet – mindazonáltal érdekes volna a hasonló céllal, nagyjából egyező időpontban és hasonló alkotógárdával létrejött *Nagyenyedi Album* „garasos mecénásainak” és a *Phönix* prenumeránsainak az összevetése, de sajnos az előbbiből kihagyták a listát.²⁶ A Losonc iránti részvét azonban nem magyarázza az évben megjelent más irodalmi művek sikerét.²⁷

A döntő tényezőt elmondja Mikszáth (de nem szentel neki különösebb figyelmet): „*Ez volt az első magyar könyv, mely a szabadságharc után megjelent.*”²⁸ Ha ez így pontosan nem is igaz, valóban az első jelentősebb kiadvány volt 1–2 év óta.²⁹ A feltűnő érdeklődést magyarázhatjuk tehát az irodalmi közönség vásárlási igényének a felhalmozódásával. A kérdés az, hogy ez „csak” egy igény az olvasók részéről, akik már régen olvastak új szépirodalmi műveket, vagy komolyan kell vennünk Kemény Zsigmond zsémbelését, aki arról beszél, hogy az alkotások közönsége nem azért vesz könyvet, mert olvasni akar, hanem hogy megnyugtassa a lelkiismeretét, miszerint ő támogatta a magyar irodalmat.³⁰ Ha ez így volt, jelentős adósságfelhalmozásról beszélhetünk, s így az almanach

²⁴ BAJZA 1851. II. köt végi előfizetői lista (számozatlan oldalak). GARAY, 1851. FÉNYES, 1851. IV. 347–350. VAHOT S., 1856. VII–VIII.

²⁵ MIKSZÁTH, 1960. 187–188.

²⁶ SZILÁGYI S., 1851.

²⁷ Gondoljunk itt csak Garay *Szent Lászlójának* 1000–1050 előfizetőjére. GARAY, 1851. I–VII.

²⁸ MIKSZÁTH, 1960. 187.

²⁹ SOMOGYI S., 1977. 111.

³⁰ KOSÁRY-NÉMETH, 1985. 291.

végén lévő prenumeráns listát nyugodtan átkeresztelhetnénk adóslistára. Ez a feltevés azonban nem állja meg a helyét, a korábbihoz képest hihetetlenül hosszú listán látott előfizetők érdeklődés hiányában hamar elfogytak volna, de nem így történt. Tompa Mihály is egymaga tizenöt könyv vagy folyóirat előfizetéseit gyűjtötte 1851 nyarán,³¹ vagyis több mint fél évvel később, minthogy megteltek a *Phönix* „adóslistái”, a könyvekre tehát még volt kereslet a „nagy adóbehajtás” után is.

Levonhatjuk a következtetést, hogy a lényeges előfizetői magatartás-módosulásnak, amely a prenumeránsok megsokszorozódásával járt együtt, mindenképp a forradalom alatt kellett bekövetkeznie/kialakulnia, de legalábbis nem lehet független ezen másfél év eseményeitől. Ennek ellenére a legkézenfekvőbb magyarázatot, a passzív rezisztenciát nem fogadhatjuk el fenntartások nélkül, mint azt majd a későbbiekben látni fogjuk.³²

II.3. A zárlatos hálózat

Mi volt az oka az előfizetők ilyenén elpártolásának, ami miatt a második-harmadik kötetet már nagyfokú érdektelenség vette körül? Lássuk először a legilletékesebb, vagyis Vahot Imre válaszait, elsőként azt a reakciót, melyet frissen, még 1852-ben fogalmazott meg. Gyulai Pálnak írta április 25-én, hogy a kritikusokra haragszik, mert a kritika szülhet olyan véleményt, botrányt, hogy a „jó ügy” mellől elpártoljanak az emberek, s az írónak kelljen még megvédenie magát.³³ Nem nehéz megsejteni, hogy itt egy Tompával kapcsolatos botrányra gondol Vahot, amikor a költő álnéven támadást intézett egy kritikusa ellen, s ezzel kellemetlen helyzetbe sodorta magát.³⁴

De talán érezte Vahot, hogy nem ez a helyes megoldás, az olvasó jobban hisz a saját ízlésének, mint a kritikusoknak, akik ilyen mértékben nem ronthatták le a *Phönix* presztízsét. Viszont volt valami, ami kifejezetten ezt a hatást érte el, a cenzúra, illetve az amiatti késlekedés. Ez meglehetősen nagy bosszúságot okozott, tudjuk, hogy a szintén gyűjtő Tompa Mihálytól már a kiadványt,

³¹ ARANY, 1975. 361.

³² A passzív rezisztencia fogalma – mítosza? – nemcsak az adómehtagadás és hivataltól való távolmaradást, tehát a külvilágtól való elfordulást jelentette, hanem egyúttal befelé fordulást, a magyar kultúra és nyelv felé való fordulást, amely a társas élet, a nemzet belső élete folyamán materializálódott. SOMOGYI É., 1981. 71–80. A későbbiekben majd ezen értelmezés mentén indulhatunk el.

³³ Vahot Imre Gyulai Pálhoz. 1852. április 25. Budapest. OSZK Kt. Levelestár.

³⁴ Az eset fontosabb irodalma: TOMPA, 1963. 65–67. GYULAI, 1961. 71.

vagy ha azt nem, a pénzt követelték vissza.³⁵ Ő már tapasztalt volt a prenumeráció kérdésében – sokat bosszankodott miatta, s ezt le is írta – egy humoros cikket és egy verset is papírra vetett róla. Tőle tudjuk, hogy a könyvek késése hatósági beavatkozás nélkül is gyakori volt, és a kötetek sokszor sérülten, koszosan, rosszul összefűzve érkeztek meg, s ha visszaküldték őket, csak még később kerülhettek fel a polcra.³⁶ Ilyen előzmények mellett nem csoda, hogy a késő – megbélyegzett – kiadványtól sokan elpártoltak, ha figyelembe vesszük, hogy sokan rendelkezettek már keserű tapasztalatokkal a korábbi prenumerálásokról. Vahot emlékirataiban már ezt jelöli meg fő indokként az elpártolás miatt,³⁷ és akár el is fogadhatnánk, ha nem volna jobb magyarázat.

Ezt maga Vahot szintén 1852 tavaszán írta meg Fáy Andrásnak. Itt az előfizetős szám-csökkenés hátterében azt látja, hogy sok jótékony című, de semmi reális eredményt fel nem mutató irodalmi vállalat volt ebben az időszakban.³⁸ Mint írtuk, Tompa egyedül 15 kiadványra íratott alá. Ezen kiadványok egyszerre történő – talán a *Phönix* sikerén fellelkesült – megjelenése a feltételezhető prenumeráns hálózatban igencsak megterhelhette azt. A kínálat a keresletnél aránytalanul nagyobb volt, s ez nem csak a *Phönix* bukását eredményezte, hanem a többi vállalkozását is. Erre a legjobb példa, hogy Garay Szent László című művére nem három hónapot, hanem három évet kellett várni, s ekkor a szerző már három éve halott volt...³⁹

Az előfizetők fenti okokból származó érdektelensége érthetetlen módon nem érintette a podszkáljakat. Egyetlen magyarázat lehetséges: mivel nem voltak olyan „rutinos prenumeránsok” (lásd fent), ezért nem is rendelkeztek olyan rossz tapasztalatokkal az előfizetési rendszerrel kapcsolatban, mint a hálózat jelentős része.

II.4.1. Az előfizetői viselkedés változásai – Podszkálban és az északi megyékben

Ha megnézzük kötetek szerint lebontva, egy nagyobb egységet megragadva, hogyan is változott az előfizetők viszonyulása a *Phönix*hez, milyen stabil tábora volt, mennyire volt képes új előfizetőket toborozni, a következő eredményekhez jutunk. A vizsgált megyék: Abaúj-Torna, Bars, Gömör-Kishont, Hont, Nógrád, Nyitra, Pozsony, Sáros, Trencsén, Zemplén, Zólyom, tehát Felső-Magyar-

³⁵ ARANY, 1975. 340.

³⁶ TOMPA, 1961. 510–512.

³⁷ VAHOT, 1880. 146.

³⁸ Vahot Imre Fáy Andrásához. 1852. március 1. Budapest. OSZK Kt. Levelestár.

³⁹ ARANY, 1975. 381. TOMPA, 1964a, 202.

ország. Az összes – négy – kötetre 631 ember fizetett elő (az előfizetések száma 913). Ez már megfelelő számnak látszik bizonyos következtetések levonására.

Az első kötet első kiadásának a prenumeránsai 371-en vannak, az első köteté összesen 489-en, ez az előfizetők (személyek) 77%-a, az előfizetésekének pedig (a kötetek végi aláírások száma) 53,5%-a. A második kötetre 118 új embert tudott toborozni Vahot, (az összes előfizető 19%-a), de a 371 támogatóból csak 101 (27%), a 489-ből pedig 160 (33%) maradt meg összesen. A harmadik kötet 25 olyan embert érdekelt, akik még nem vettek az almanachból (az összes előfizető kevesebb, mint 4%-a), rajtuk kívül pedig még 122 korábbi garasos mecénást tudott megnyerni a szerkesztő, a 606-ból (20%). Mindhárom kötetre 87-en prenumeráltak (közel 14%) – három ember az első kötetből mindkét kiadást megrendelte – 116-an a négy előfizetés-gyűjtésből valamely kettőn aláírtak (18%). Vahot vállalkozása tehát indulásakor volt a legsikeresebb, s bár a második kötetnél még némileg tudta gyarapítani támogatóinak táborát, de korábbi prenumeránsai kétharmadát elvesztette, a harmadik kötet még gyérebbszámú mozgósítást eredményezett, s a korábbi előfizetők negyötöde maradt érdektelen.⁴⁰

	I/I	I/II	II	III
Az egyes kötetekre előfizetők száma	371 fő	118 fő	277 fő	147 fő
	489 fő			
Az egyes kötetek előfizetőinek aránya a teljes előfizetős számhoz (913)	40,6%	12,9%	30,3%	16,1%
	53,5%			
Az egyes kötetekben szereplő új előfizetők	371 fő	115 fő	117 fő	25 fő
Az egyes kötetek új előfizetőinek aránya az összes előfizető számához (631)	58,8%	18,2%	18,5%	4%
	77,5%			
Valamely listán legalább egyszer már szereplő előfizetők	–	3 fő	160 fő	122 fő
Korábbi előfizetők aránya az előző kötetek teljes előfizetős számához	–	0,8% (3/371)	32,7% (160/489)	20,1% (122/606)

2. táblázat: A Losonczy Phönix előfizetős számának alakulása

⁴⁰ LOSONCZI PHÓNIX, 1851a. 231–238. LOSONCZI PHÓNIX, 1851b. 231–234. LOSONCZI PHÓNIX, 1851c. 275–282. LOSONCZI PHÓNIX, 1852. 252–255.

Ezzel mindenképp érdekes szembesíteni a podszkálí listát. Az előfizetőkhez számolom Kvassay Antal gyűjtőt is, hiszen nem könyv-vásárlást, hanem prenumeránsi aktivitást vizsgálunk, ahol fontos a gyűjtő is – épp ezért a teljes mintánál sem tettem különbséget. A 46 emberből 44-en már ott voltak az első kötet listáján is (96%), közülük 34-en már az első kiadásnál jelen vannak (74%). Ez azt mutatja, hogy a gyűjtő hatékonyan tudta aktivizálni a kapcsolati hálóját, hiszen ismerőseit már az első alkalommal is tökéletesen tudta mozgósítani, s a kimaradt két ember is előfizetett a második példányra, igaz, egyikük a harmadikra nem fizetett elő. Vele együtt három ember írt alá csak egyszer (6%), 9 kétszer (20%), s 34 ember, tehát 74% állt végig az ügy mellett. Ez tehát – láthatjuk – önmagában is különleges, hogy az előfizetők 7%-át adó faluban fizetett elő a „stabil” előfizetők 39 %-a.⁴¹

II.4.2. Podszkálí egyedisége

Láthatjuk tehát, miképpen és miért fogyatkozhatott meg az előfizetők száma, és hogy ez az általános tendencia nem volt érvényes a vizsgált községekre. A következő kérdés, hogy mennyire különleges ez a negyvenhat ember? Fordult-e elő másutt is olyan eset, hogy kis faluban ennyi előfizető volt? Azt lehet látni, hogy nem annyira a település nagyságán múlik az előfizetők száma, hanem a kapcsolatok milyenségén és mennyiségén. Erre elegendő egyetlen példát hoznunk. Amikor Keleméren, egy alig hatszáz lelkes kis faluban Tompa Mihály, a kelemér-poszobai egyház református papja – és országos hírű költő – volt a gyűjtő, 16-an fizettek elő nála. Amikor pedig a következő köteteket már egy, a község által egyébként nagyon is megbecsült „idős lány”, Mocsáry Eszter gyűjtötte, akkor a második kötetre csupán négy, a harmadikra hat prenumeráns tudott megnyerni. Csak a második kötetnél tud három nevet felvonultatni, akik még nem fizettek elő sehol a megyében, közülük egy, valószínűleg még Tompa ismerőse, de a másik két név sem fordul elő a következő listán.⁴²

Az is könnyen belátható, hogy sok vidéki nemes fizetett elő, akik a század eleji agónia után már felismerték a művelődés szükségességét,⁴³ így egy helységnévtár segítségével hívásával sem lehetünk biztosak az előfizetők etnikumával, vallásával, az előfizető-gyűjtés sikerességével kapcsolatos kérdéseinkben. Képzeljük el a helyzetet, amikor egy-két előfizető van egy több száz fős szlovák, ka-

⁴¹ LOSONCZI PHÓNIX, 1851a. 231–238. LOSONCZI PHÓNIX, 1851b. 231–234. LOSONCZI PHÓNIX, 1851c. 275–282. LOSONCZI PHÓNIX, 1852. 252–255.

⁴² DEMMEL, 2004.

⁴³ FÜLÖP, 1978. 195–200. 227.

tolikus vallásúak által lakott faluban. A környékbeli úrilakában előfizető nemes attól még lehet magyar református, s talán a gyűjtő csak őt kereste fel, így a gyűjtés sikeres volt.

Mindazonáltal összevettem a *Phoenix*-gyűjtések idején kiadott, mondhatni naprakész Fényes Elek-féle geographiai szótárat a listán szereplő városokkal.⁴⁴ 213 helységből 114-et színmagyarnak ír Fényes, 45 – közte Buda-Pest, vagy Pest – vegyes nemzetiségű, 22 pedig egynemzetiségű, ebből 14 szlovák. A település-nagyságot a következő táblázat ábrázolja. Ez utóbbi nem csak azért fontos, mert a nagyszámú kistelepülés mögött megsejthetjük a vidéki birtokos nemesség aktivitását, hanem azért is, mert a 36-ból 10 színszlovák Fényes Elek szerint is.⁴⁵

A település lakosainak száma	Települések száma
12000 fő felett	33
12000–5000 fő	34
5000–2500 fő	34
2500–1000 fő	44
1000 fő alatt	36

3. táblázat: Az előfizetési íveket beküldő települések (a listák feladási helye) nagysága

Vizsgáljuk meg kicsit közelebbről ezt a – Podszkalt is magába foglaló – csoportot. Ez azért fontos, mert választ kaphatunk arra, hogy a podszkáli tipikus előfizetői viselkedés-e a kis, nem magyar falvak esetében, vagy még ebből a csoportból is kilóg? Agárdon (Nógrád, ma Ósagárd) Fabó András, lutheránus lelkész fizet elő, támogatva ezzel szülővárosa, Losonc újjáépülését.⁴⁶ Felsőzsolcán (Borsod) Szatmáry Pál fizet elő, aki a falut jogilag birtokló özvegy Plathy Imréné vejeként ténylegesen igazgatja a helységet, akkor is, amikor a szabadság-

⁴⁴ A táblázatot itt most egészben nem közlöm, ugyanis aránytalanul nagy helyet foglalna (kb. a dolgozat 1/3-át) ahhoz képest, hogy csak egy gondolat alátámasztásául szolgálna, amely azonban nem része a fő gondolatsornak.

⁴⁵ FÉNYES, 1851. I–IV. A településszám összeadva jóval kevesebb, 181. Ez két okból ered. A forrás nem tartalmazza az erdélyi és horvátországi településeket, valamint több helyet pusztaként jelöl meg.

⁴⁶ TOMPA, 1964b. 538.

harc alatt feldúlják és kirabolják a falut.⁴⁷ Kálnaborfőn (Hont) Baros József, megyei birtokos és hivatalnok fizet elő, Nagyszelestyén (Bars) három, Nemcsény (Bars) tizenöt, Öreglak (Somogy) kettő, Pacola (Nyitra) hét, Pelejte (Zemplén) hét és végül Rimabrezó (Gömör) tizenegy előfizetővel bír.⁴⁸

Láthatjuk tehát, hogy a podszkali előfizetők nem csak az egész lista szempontjából lógnak ki a sorból, hanem a falu ismérvei szerint felállított csoportba sem illeszkednek. Ez jelen esetben természetesen nem probléma, hanem inkább kidomborítja a konfliktust. Fabó vagy Szatmáry indokait megértjük, hiszen a szülőváros támogatása, vagy a hasonló sorsú birtok kellőképpen megokolja az aláírást, s alaposabb kutatásokkal a többi hét esetet is, főként a környékbeli birtokosnemesek kapcsolatainak felgöngyölítésével, könnyedén meg lehet indokolni. A podszkái aktivitás megfejtéséhez azonban nem vitt közelebb.

III. Kik valójában a podszkáiak?

Podszkál vadregényes tájon, a trencsényi hegyvidéken fekszik, s erre utal a neve is: *podskalie* – sziklaalja. Körülötte hatalmas hegyek magasodnak az ég felé, a legközelebbi két település, Trsztye 1000 lépésre, valamint Pruzsina hat kilométerre van. A 19. sz. második felében rohamosan csökken a falu lakossága (1863 – 321 fő, 1873 – 239 fő, s később is ez utóbbi adat körül ingadozik) közigazgatásilag összevonják az előbb említett Pruzsinával (utóbbi ekkor – 1907 és 1913 között – Barossháza⁴⁹). Ez persze egyenes következménye a környék gazdasági struktúrájának, hiszen az egyébként nem túl jelentős, Podszkáltól 20 km-re lévő Illava már 1828-ban is vízfejként uralta a környéket, már ami a gazdasági életképességet jellemzi. A falut megkerülhetetlen gátként vették körbe a sziklafalak, – Vályi András is azt írja, hogy „*földgye... második osztály béli*”, sőt,

⁴⁷ ZSÍROS, 1993. 85. 131–133. Megjegyzendő, hogy ekkoriban Felsőzsolcán is terjedt egy „humanitárius” nyomtatvány, mely egy egyházi éneket tartalmazott, ami a templom újjáépítéséről szólt. „*A' begyülemdő öszveg a torony építés folytatására szánatik*”, áll a kiadványban, továbbá, hogy „*Rád, ki erre adakoztál, vár örök, zöld égi jus*”. NAGY M., 1851. (Helye: OSZK PAt, 1851, nyolcadrét dokumentumok)

⁴⁸ NAGY I., 1857. 205. LOSONCZI PHÓNIX, 1851a. 231–238. LOSONCZI PHÓNIX, 1851b. 231–234. LOSONCZI PHÓNIX, 1851c. 275–282. LOSONCZI PHÓNIX, 1852. 252–255.

⁴⁹ MAJTÁN, 1998. 241.

egy ötöde teljesen hasznavehetetlen⁵⁰ – akadályozva minden területi, gazdasági és demográfiai növekedést.⁵¹

Trencsén nemzetiségi adatait nézve érdekes eredményt kaphatunk: a megye 212 379 lakosából 687 volt magyar, és 200 534 szlovák az 1850-es népszámlálás szerint, sőt, még Fényes Elek szerint is, aki javítani szeretett volna az általa pontatlannak tartott statisztikán, csak 1268 magyar volt a megyében 1857-ben.⁵²

Mindezek fényében nézzük meg tehát, ki is az a 46 ember? Miután szerepelnek a listán, ezért két dolgot tudunk (tudni vélünk) róluk: tudnak magyarul, és érdeklődnek a magyar irodalom és kultúra iránt, valamint hogy van megfelelő anyagi fedezetük a drága kiadványokra. A kérdésre háromféle választ fogalmazhatunk meg:

A podszkáliak helyi tehető parasztok, kismemesek, akik politikailag aktívak, és meglehetősen jómódúak, hiszen összesen 240 forintot költenek az almanach támogatására. Mint sok más szlovák nemes, ők is inkább a magyar nemzethez tartozónak szeretnék vallani magukat - vállalván vele a nyelvi összetartozást – s ezt a célt szolgálja a listán való szereplés is. Fényes és Vályi szerint viszont csak a Nozdroviczkyek, az Ordódyak és a Tersztyánszkyak a földesurak itt, s közülük csak két család szerepel a listán, a többiek tehát nem lehetnek helybéli nemesek.⁵³ A fentebb leírt mikrokörnyezet is ellentmond ennek az elméletnek.

Helyi, szegény, szlovák parasztokról van szó, akik nem tudnak magyarul, de a földbirtokos vagy a falu lelkipásztora kiköveteli tőlük az aláírást. Ez az eset még valószínűtlenebb, hiszen Kvassay Antal inkább nyitrai, bár erős trencsényi kapcsolatokkal rendelkező nemes volt, de ha esetleg a magukat a listán összesen nyolcszor képviselő Tersztyánszkyakat sejtenénk a háttérben, akkor is, ki az az ember, aki kierőszakolja a konfrontálódást alávetettjeivel – hiszen kikövetel tőlük 240 forintot – mégpedig úgy, hogy abból számára semmi haszon sem származik?⁵⁴

⁵⁰ VÁLYI, 2003. 103. *Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövödelme, 1865.* 394–395.

⁵¹ OSZK Tt. III. katonai felmérés, 75000-es szelvény. Z. 9. C. XIX. *A Magyar Korona Országainak helységnévtára, 1873.* 1027. *A Magyar Korona Országainak helységnévtára, 1882.* 662. *A Magyar Korona Országainak helységnévtára, 1892.* 1466. *A Magyar Korona Országainak helységnévtára, 1903.* 1160. *Magyarország helynévtára, 1863.* 648-649. BÁCSKAI-NAGY, 1984. 317–349. 356–381.

⁵² DÁNYI, 1993. 58., 62–63., 69. Az 1850-es népszámlálás nemzetiségi adataival kapcsolatos problémákra lásd BOLGÁR, 2004 illetve DEÁK, 2000. 59–79.

⁵³ FÉNYES, 1851. III. 244. VÁLYI, 2003. 103.

⁵⁴ Megjegyzendő az is, hogy – igaz, 13 évvel későbbi adat, amelyet nem számoltam át a forint értékének esetleges csökkenését vagy növekedését figyelembe véve – 1865-ben a falu egy nagy és 50 kisbirtokosának évi összes jövedelme 1019 pengő forint volt – ezek szerint

Miután a faluban nem kereshetjük a prenumeránsokat, ezért a helyesnek gondolt válasz, ha elszakadunk Podszkáltól, és kiterjesztjük a vizsgálatot Trencsénre, valamint a közeli Nyitra megyére. Így nem jutunk olyan paradoxonhoz, hogy a kétszázezres megye négyszáz lelkes falujában lakik a néhány száz fős magyarság minimum 46 fős csoportja. Az valószínű, hogy az előfizetők ilyenén aktivitása nyelvtudástól és nemzeti identitástól függetlenül nem jöhetett létre, ezért a prenumeránsokat főként a 687, magát a népszámláláson magyarnak valló trencsényi között kereshetjük.)

IV.1. Az északi megyék nemessége a 18–19. század fordulóján. A magyar-szlovák avagy nemes-nem nemes ellentét kialakulása

Az előző fejezet utolsó gondolatának a kifejtéséhez, annak megfelelő kontextusba helyezéséhez fel kell vázolnunk az adott terület társadalom- és politikatörténetét az elemzett korszakban. Mint már említettük, Trencsén nemzetiségileg meglehetősen homogén volt, csakúgy, mint az északi megyék többsége. A magyarság számaránya kifejezetten alacsony, és hogy nem olvadtak bele a „szláv tengerbe”, ez csupán annak köszönhető, hogy etnikai különállásukon túl társadalmi helyzetük révén is csaknem külön csoportot képeztek. Az északi megyék nemessége ugyanis a 18. század végén kezdődő nemzeti ellentétek hatására nem állt a szlovák nemzet élére, hanem a számára többet nyújtó magyar nemességet választotta, s hungarus patriotizmusa magyar hazafisággá változott.⁵⁵ Szarka László így írja le a folyamatot: „A natio hungarica rendi-nemesi nemzetfogalma a 18. század temérdek közjogi vitája nyomán és a közéletben egyre erőteljesebben előrenyomuló magyar nyelv és kultúra hatására mindinkább etnikai színezetet is nyert. És bár a felvidéki hétszilvafás szegény nemesség egyik-másik túrói, líptói, vagy éppen sárosi képviselője még száz évvel később is legjobban szlovákul beszélt, mind gyakoribbá vált a felföldi nemesség körében a magyarnyelvűség. A magyar nemzeti szellem a 17. század óta erősödött fel a felső-magyarországi nem magyar származású nemesi családokban.”⁵⁶

ennek csaknem negyedét költötték volna könyvre... *Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövendelme*, 1865. 394–395.

⁵⁵ A két fogalom természetesen nem ugyanaz, a hungarus patriotizmus egy lefordíthatatlan (s magyar hazafiságként végképp nem tolmácsolható) kifejezés, amely egy olyan identitásra utal, mely szerint valaki a kárpát-medencei keresztény királyságot tartja hazájának, függetlenül etnikumától, anyanyelvétől, születési és élőhelyétől a Kárpátok koszorúján belül. SZIKLAY, 1962. 166–167.

⁵⁶ SZARKA, [1993.] 78.

Szirmay Antal a 19. sz. elején ír egy verset, úgy, hogy 144 felföldi nemesi családnevet rak egymás mellé:

„... Borsiczky, Velcsiczky,
Melcsiczky, Reviczky,
Recsiczky, Scharfficzky,
Rokiczky, Keviczky...
Tito vseci dobre
vedga po slovenszky.”⁵⁷

Vagyis hogy ezek mind jól tudnak szlovákul. Kazinczy Ferenc is azt írja a *Fogságom naplójában* (1794. december 29-i bejegyzés), hogy Berzeviczy András alnádor latinul is „totos pronunctatióval”, vagyis szlovák kiejtéssel beszélt.⁵⁸

Ez a folyamat hatalmas törést okozott a szlovák társadalmon belül, hiszen a nemzeti küzdelmek, a nemzeti érdekérvényesítés e korszakában a szlovákság vezető társadalmi réteg nélkül maradt, s ezt a sokkot sokáig nem heverte ki, hiszen a 19. század végéig tucatjával íródtak olyan irodalmi alkotások, amelyek e réteg „elveszésén” siránkoztak, próbálták visszacsábítani a szlovák nemzettestbe, esetleg démonizálták vagy satirikusan kifigurázták őket.⁵⁹ Ilyen pl. Ján Chalupka német nyelven megírt regénye, a *Bendegucz, und Gyula Kolompos und Pista Kurtaforint* amelyben két szlovák kismemes a szolgájukkal elindul keletre, hogy megkeressék Ázsiában a magyarok őshazáját, de csak Bukarestig jutnak el, s amikor itt is hallanak magyar szót, megnyugodva hazatérnek: megvan az őshaza.⁶⁰ A könyv sok tekintetben már a satíra határait áthágva, sértő hangnemet üt meg, de célját eléri. Érzékletesen mutatja meg, hogy milyen nevetséges az idegen kultúrát meg nem értő, de ahhoz mindenképpen csatlakozni kívánó kívülálló. A nagy kérdés, amelyre válaszolni igyekszünk, hogy vajon illik-e a Chalupka által megalkotott kép a podszkáli előfizetőkre?

IV.2. Szlovák-kérdés 1848-ban

Hogy erre válaszoljunk, először egy rövid eseménytörténeti vázlatot kell nyújtánunk a forradalom és szabadságharc alatt Északnyugat-Magyarországon le-

⁵⁷ SZIRMAY, 1807. 85–88.

⁵⁸ KAZINCZY, 2000. 13–14.

⁵⁹ Ez az alaphelyzet a későbbiekben azonban megkönnyítette a vékony szlovák tőkésréteg és a parasztság egymásratalálását. POLÁNYI, 1987. 37.

⁶⁰ SZIKLAY, 1962. 270–272.

zajlott folyamatokról. Mint a legtöbb nemzetiség 1848 Magyarországon, a szlovákok is felemelték hangjukat az önállóságért, amelynek legmarkánsabb sarokpontja a nyelvkérdés volt.⁶¹ A határozott fellépésnek köszönhetően a magyar kormány már április 12-én napirendre tűzte a kérdést, amit azonban hamar el is vetett, hiszen úgy ítélte meg, hogy az csupán a szlovák tömegek támogatását nem élvező, elszigetelt egyének megnyilatkozása. Az ő fékentartásukra Árva, Liptó, Nyitra, Túróc és Trencsén megyébe kormánybiztosokat küldtek ki, valamint a Galíciában állomásozó, magyar legénységű császári ezredek egy részét a Felföldre vezényelték.⁶²

Arról viszont rendelkeztek, hogy a korábbi aszályos esztendőik miatt ingyenes vetőmag-segélyben részesüljenek a felföldi megyék lakosai. Amint ebből a példából is látszik, a szlovákok tekintélyes része a magyar forradalom jobbágy-felszabadító vívmányainak a haszonélvezője volt, így nem csoda, ha a radikális, függetlenségpárti Lúdovit Štúrnak, Milan Hodžának és Jozef Miroslav Hurbannak nem sok sikere volt a szlovák légio⁶³ felállításában. Bár Zágrábban és Bécsben is kaptak anyagi és erkölcsi támogatást, Bécsből a toborzás sikertelensége miatti késéssel csak szeptember 17-én induló csapat meglehetősen furcsa képet festett. A háromszáz legionárius közül mindössze ötven volt szlovák, a többi cseh, így a cseh légió kifejezés lett volna indokolt, nem beszélve arról, hogy mivel Štúrék nem voltak képzett katonák, a hattagú nemzeti tanácsba három cseh katonát is be kellett venni. Közülük ketten az osztrák hadvezetés bizalmi emberei voltak, így a szlovák népet fegyverbe szólító kiáltványban nemcsak a nemzeti egyenjogúság volt kitűzött cél, hanem úgymond a magyarok által megbontott birodalmi egység helyreállítása is. Elképzelhető, hogy ez a kiáltvány mennyire nem mozgatta meg a szlovák tömegeket. Ugyanakkor ebben a vallás is szerepet játszott. Štúrék mindhárman evangélikusok voltak, a szlovákok többsége viszont katolikus, akik eleve gyanakvással figyelték a vállalkozást.⁶⁴

Ezek után nem meglepő, hogy a Hurban által – szónoklatokkal – jelentősen megdolgozott terület, Nyitra megye északnyugati része, Miava környéke sem

⁶¹ HURBAN, 1980. 154–159.

⁶² SPIRA, 1980. 27.

⁶³ A Hurban-féle csapatra azért használom a magyarországi gyakorlatnak megfelelő szlovák légió kifejezést, mivel a szlovák terminus, a nemzeti hadsereg (VESZTRÓCZY, 2002. 94–97.), nem állja meg a helyét. Ugyanakkor Gabriel Viktor megadja nekünk a másik, túlzó terminus technikust is, melyben a korabeli megyei magyar elit körében használatos „Hurban-féle rablóbanda” megnevezést támasztja alá. GABRIEL, 1999. A könyv helyes értelmezéséhez Kiss Gy. Csabától kaptam segítséget.

⁶⁴ SPIRA, 1980. 27. 74–75.

támogatta őket.⁶⁵ Végül is a légió ellen sokkal több szlovák fogott fegyvert, mint mellette, s így a szeptember 19-i határátlépés után tíz nappal kénytelenek voltak kimenekülni az országból.⁶⁶

Ez a rövid áttekintés mindenképpen szükséges volt ahhoz, hogy könnyebben megfelelő kontextusba tehesük a helyi eseményeket. Hiszen ez volt az a konfliktus, amely a jóval bőségebb források által megvilágítja a vizsgált kapcsolathálót.⁶⁷

V. A Podszkál nevű faluból küldött előfizetési íven szereplő prenumeránsok kapcsolathálója

V.1. Vahot Imre és Kvassay Antal. A kapcsolat rejtélye

A hipotézisünk tehát az, hogy ez a 46 ember trencsényi nemes volt, de Podszkálhoz csak kevesüknek volt közük, és bár elsősorban szlovák gyökerűek voltak ugyan, a magyar nemzettesthez tartozónak vallották magukat. A következőkben ezen feltevésünket igyekszünk igazolni.

Hogy a megyei nemesség összetartó volt és kapcsolatban állt egymással, azt evidenciának vehetjük. De meg kell vizsgálnunk, mennyire volt szoros ez a kapcsolat és milyen jellegű volt. Ne feledjük, hogy a nemesi összetartáson túl vélhetőleg nemzeti összetartásról is beszélnünk kell, hiszen itt a birtokos-közép ellentétet jelentős részben fedte a magyar-szlovák szembenállás.

⁶⁵ Megjegyzendő, hogy Görgey egy anekdota szerint azt mondta erről a területről, „*hogy ha Magyarország független, önálló ország volna, ezen [a Kis-Kárpátok által] elválasztott részről legjobb volna önként lemondania, mert megvédelmezése igen nehéz*”. SPLÉNY, 1984b. 93. Hurbanék választása sem lehetett tehát véletlen, bár amint a későbbi események megmutatták, nem csak a magyar ellentámadást, hanem a mozgalom terjedését is gátolták a nehezen járható hegyek.

⁶⁶ SPIRA, 1980. 75.

⁶⁷ Ezek természetesen Rapant művéből származnak. A szlovák felkelés egykorú krónikása, az eseményeket naplószerűen megíró Mikuláš Dohnány nem emlékezik meg a felkeléssel szembekerült megyei előljárókról, így a trencsényi nemesség nem jelenik meg művében. DOHNÁNY-STEFANOVIČ, 1988. 7–161. Ennek oka egyébként vélhetően az, hogy inkább Kossuthot tekintette Dohnány az igazi ellenfélnek, s ő azért jelenik meg többször a munkában. Azonban, ha a megyei nemességről írna, mint ellenfélről, akkor a helyi konfliktussá alacsonyítaná az ő egész szlovák nemzetre kiterjedő, felszabadító harcukat.

Kerényi Ferenc helyesen állapította meg, hogy a *Phönix* sikere az előfizetés-gyűjtők személyének a megválasztásán múlt,⁶⁸ ezért első nekifutásra a szerkesztő-gyűjtő kapcsolatot kell elemeznünk, bár ez elsősorban csak vertikális szinten érvényesül, a szerkesztő és gyűjtő közötti, valamint a horizontális gyűjtő-aláíró közti kapcsolatig csak ritkán hatolnak el, mint majd azt a későbbiekben látni fogjuk, bár nyilván egy-egy aláírásnál fontos lehetett a szerkesztő személye is. Nem utolsó sorban azért, mert Vahotnak nagyon erős felföldi kötődései vannak, szellemi, családi, iskolázottsági, baráti szinten.

Az erős szellemi kötődést a szerkesztő különleges, irodalmi tájegységekről szóló eszmefuttatása bizonyítja. Vahot ugyanis felosztotta a magyar írókat-költőket származásuk szerint, s három nagyobb csoportot különböztetett meg: a duna-mellékieket, tiszta-mellékieket és a hegyhátiakat, akik szerinte a költők közül a lírai csoportot képviselik (a drámai és az epikai csoporttal szemben.) Így ír róluk: „Műveik lényeges jelleme...: mély személyiség... külfelmában tiszta nyelviszatlatosság, finom technikai tökély, szóval művészet.”⁶⁹ A Felföld külön szellemi-művészeti egységként való kezelése nála jelenik meg először.⁷⁰

Családi kapcsolatok közül talán elég, ha két személyre utalunk. A szerkesztő egyik nagybátyjára, a zempléni Kossuth Lajosra,⁷¹ vagy Mikszáth Kálmán feleségére, Mauks Ilonára, aki a Dessewffyék útján közeli rokonságban állt vele, de az idős, a felesége halála után kevészavú szerkesztő hamar közeli barátságba került a „nagy palóccal” is. Sőt kettejük költői párbajából született meg Mikszáth egyetlen verse, *A Légyott*.⁷² Családjának túróci származása és eredeti vezetékneve (Vachott) még problémát is jelentett számára, Egressy Gábor szlovák származással „gyanúsítja” meg. Ennek nagy szerepe volt névváltoztatásában.⁷³

A szerkesztő egyébként Eperjesen végezte iskoláit. Korszakunkban – a harmincas években, amikor Vahot is odajárt – egyedülálló szellemi entitás volt a város, ugyanis nem terhelték levegőjét nemzeti ellentétek, mint az ország sok más iskolájában. Ebben pedig a legnagyobb szerepe Sárosy Gyulának, Vahot egyik legjobb barátjának volt, aki 1834-től az Eperjesi Magyar Társaság vezetője lett, s nemhogy nem hagyta a helyzetet elmérgesedni, hanem maga is tagja volt a szlovák diáktársaságnak többekkel, s Ján Kollár *Slávy dcérájának* is első magyar fordítója lett.⁷⁴ Sárosynak és barátainak a tevékenységét már úgy jel-

⁶⁸ KERÉNYI, 2002. 303.

⁶⁹ VAHOT, 1844. 164.

⁷⁰ CSAPLÁROS, 1940. 83-84.

⁷¹ KOSÁRY-NÉMETH, 1985. 201.

⁷² MIKSZÁTH, 1967a. 49-56.

⁷³ FARKAS, 1932. 94-95.

⁷⁴ BODOLAY, 1963. 33. KEMÉNY, 1962. 237-238. MIKSZÁTH, 1967a. 54. 56.

lemzi Sziklay László, mint a magyar szlavisztika első megjelenését,⁷⁵ Lisznyai Kálmán volt a másik legjobb barátja Vahotnak, ő szintén érdeklődött a magyarországi nem-magyar népek kultúrája, irodalma iránt.⁷⁶

A két Vachott – ekkor mindketten (Sándor és Imre) azok, a szerkesztő csak újságírói pályájának kezdetével magyarosít – is tevékenyen részt vállalt a társasági eseményekben ezen a kis „nyugalom szigetén”, ahol anakronisztikus módon megmaradt több nemzet szimbiózisa, s színielőadásaiuknak is gyakran volt szlovák hallgatósága is. Eperjesen maga Vahot is megtanult szlovákul.⁷⁷ Mindezek fontosak ahhoz, hogy meglássuk, Vahot rangos szakirodalom által is hangoztatott⁷⁸ magyarkodása nem nemzeti türelmetlenség volt. Elmondható tehát róla, hogy toleráns volt a nemzetiségekkel szemben – de legalábbis toleránsabb, mint korábban gondoltuk – s két legjobb barátjáról is elmondható ez. A nacionalizmusát érzékeltető kép – bundagalléros magyarkodás – indulhatott akár pusztá leírásként is, hisz valóban állandó viselete volt a bundagallér.⁷⁹

Hogy mikor került kapcsolatba a gyűjtővel Vahot, azt pontosan nem tudni, de alkalmá valószínűleg lett volna rá, annál is inkább, mert a Nyitra megyei elithez tartozó Kvassay feltehetően részt vett azokon az országgyűléseken, amelyekről tudjuk, hogy Vahot is ott lehetett – hiszen sok, az országgyűléssel kapcsolatos kiadványt jelentetett meg. A másik lehetséges kapcsolódási pont, hogy esetleg Vahot korábbi „vállalataira” fizetett elő. Hogy pontosan mikor kerültek tehát kapcsolatba, azt nem tudni, bár a konkrét, az almanach létrejöttékor realizálódott kapcsolatra talán rá lehet bukkanni. Kvassay Antal első gyermeke 1850. július 6-án született, de meglepő módon az erős trencsényi kapcsolatokkal rendelkező nyitrai hivatalnoknemes felesége nem a kúriájukon vagy Felső-Magyarország valamely városában, hanem Budán adott neki életet.⁸⁰ Vélhetőleg az apa is ott volt mellettük, s a nagy öröm közepette elvállalhatta a gyűjtő feladatkörét.

Lássuk, mit tudhatunk erről a Kvassayról. Brogyánban született 1801-ben, és minden bizonnyal ügyvédi végzettsége volt, hiszen 1850-től Nyitra egyházmegyei és püspökségi ügyésze. Vélhetőleg befejezte tanulmányait, amikor 1825-

⁷⁵ SZIKLAY, 1977. 47–88.

⁷⁶ KEMÉNY, 1962. 315.

⁷⁷ VAHOT, 1880. 70–72.

⁷⁸ KOSÁRY-NÉMETH, 1985. 201. vagy KÓKAY, 1979. 596.: „A város [Eperjes] magyar és magyarosodó rétegeinek gondolkodása meghatározó volt számára. A magyar nyelvű művelő társaságban végzett munkája, Sárosi Gyulával való barátsága ugyancsak nyomot hagyott későbbi szerkesztői munkáján: innen ered az idegenekkel, a nemzetiségekkel szembeni türelmetlensége.”

⁷⁹ MIKSZÁTH, 1967a. 49.

⁸⁰ SZINNYEI, 1980–81. VII. 596.

ben nyugat-európai körútra indult. Június elején Bécsben van, majd az olasz Alpokon át Milánóba és Torinóba utazik. Innen észak felé veszi útját, s Bernen át egészen Hamburgig megy, majd Ulmon, Passaun és Linzen keresztül érkezik vissza Magyarországra.⁸¹ Ez az út az egyetlen közvetlen bizonyítékunk annak alátámasztására, hogy művelt ember volt, s így nem véletlenül volt ő a gyűjtő.

A család neve alatt fennmaradt levéltári anyagok 19. századi részei érdekes képet mutatnak: elenyészően kevés magyar és szlovák nyelvű okmány mellett latin és túlnyomórészt német nyelvűek szerepelnek. Érdekes adalék egy magyar nyelvű almanach kiemelkedően sikeres terjesztőjének családjáról, még ha fi-gyelembe is vesszük azt a tényt, hogy a hivatalos vagy félhivatalos okmányokból csak óvatosan következtethetünk a beszélt nyelvre, valamint, hogy az egyik legterjedelmesebb magyar nyelvű irat egy a családtagok között lefolyt ügyinté-zésről szól.⁸²

Kvassay Antal 1850-ben tehát húsz évvel idősebb a szerkesztőnél. Ehhez képest a gyűjtés megkezdésekor ifjú házas, alig egy éve vette feleségül a nála 25 évvel fiatalabb, ekkor 24 éves Frankeni Schmidt Hermint, aki éppen első, Jenő nevű gyermeküket várja. A házasság a nagy korkülönbség ellenére is si-keresnek mondható, Jenőt még hat Kvassay-gyermek követte. Az ő sorsuk is adalék lehet az apa sikeres kapcsolatépítő tevékenységére, amely a *Losonczy Phönix* podszkali listája mellett abban is megmutatkozik, hogy említett Jenő fia földművelési államtitkár lett,⁸³ második fia, István pedig miniszteri tanácsos, fiumei helyettes kormányzó és konzuli főtörvényszéki elnök. Őt lányát is jól házasította ki, Mária férje Udvardi Kossuth Ferenc kereskedelmi miniszter, Vilma férje pedig Ordódy Béla miniszteri tanácsos.⁸⁴ Ha ez csak egy-egy gyer-mekről lenne elmondható, még sejtethénk egyéni ambíciót és tehetséget a magas posztok mögött – amelyet persze nem szeretnénk elvitatni – de a hét-négyszáz arány – fiúknál kettőből kettő – esetében már mindenképp a családi hát-teret (is) kell sejtenuk.

A kérdés, hogy miért Podszkált jelölte meg az előfizetés helyéül Kvassayt? Ő a család nyitrai illetőségű „brogányi” ágához tartozott, és minden kútfőnk ehhez a területhez köti. Elegendő forrás híján nem tudunk kapcsolatot találni közte és a trencsényi „nemeskvassói” Kvassayak között, így csak sejtethjünk, hogy összefüggés van az előfizetési hely megjelölésének ahhoz, hogy a szomszédos helységben, Nemeskvassón mintegy másfél száz – 1837-ben 143 – Kvassay nevű

⁸¹ NAGYI., 1860a. 527. MOL Kvassay-család levéltára. (P 444) 8. cs. 432.

⁸² Lásd ehhez: SZIKLAY, 1987. 120–123. MOL Kvassay-család levéltára. (P 444) 8. cs.

⁸³ Életrajzát lásd FEJÉR, 2000. 46–48.

⁸⁴ SZLUHA, 2003. 730–733.

férfi élt. Kvassay az előfizetés-gyűjtés ideje alatt nyitrai püspökségi ügyész, nem tűnik valószínűnek, hogy ez alatt hosszabb idejű rokonlátogatást tett volna Trencsénben.⁸⁵

Kvassayt 1848 őszén az oszlányi járás főbírája, Majthényi Ferdinánd megbízható barátjaként említi, akire rábízhatja az ügyei intézését – azzal együtt, hogy Zorkóczy László követi a hivatalában – ha neki nemzetőrnek kell vonulnia. Ez annak fényében mond sokat, hogy az oszlányi járásra már ekkor kiterjedt a Hurban-féle miavai szlovák felkelés.⁸⁶ Ezzel el is jutottunk a konfliktushoz, a továbbiakban pedig főként Daniel Rapant művére támaszkodva azt vázoljuk fel, hogy miért nem lehet a 46 aláírást egyszerű irodalompártolásnak vagy emberbaráti segítségnek tekinteni, miért szükségszerű, hogy Trencsénben ez a 46 ember fizet csak elő, s miért éppen ők? Következzék tehát 45 biográfia-töredék, amelyek elsősorban magyar-szlovák kapcsolatokra-ellentétekre, megyei szerepvállalásra, negyvennyolcas szerepvállalásra, irodalmi szerepvállalásra összpontosítanak a vizsgált időszakban, tehát a negyvenes évek közepétől az ötvenes évek közepéig.

V.2. Az ismeretlenek

Kezdjük a legegyszerűbbel, azokkal, akikről semmit vagy csak nagyon keveset tudhatunk. Fanni, Irma és Mária nyilván Kvassay Antal nőrokonai, de hogy kik ők egyáltalán – hűg, nővér, lány, nagynéni, vagy jóval távolabbi családtagokról van szó, egy kúriában laknak-e a gyűjtővel stb., nem tudni. Mária név ugyan előfordul, de egyikük (Antal nővére) öt évvel korábban meghal (1845), másikuk (Antal lánya) öt évvel később születik (1855), a harmadik (Antal unokahuga) 5 éves.⁸⁷ Így őket nagyobb valószínűséggel kereshetjük a forrásszegény – sőt, forrásmentes – nemeskvassói ágon. Megjegyzendő azonban, hogy Mária minden listán külön szerepel a többi Kvassaytól, tehát ha a postán elküldött és a nyomtatott lista sorrendje megegyezik, ez azt jelenti, hogy másik helységben élt, a többiektől külön. A Tersztyánszky család érdekesebb lenne, hiszen ők az egyik, tényleg podszkáli birtokos család a listáról, de róluk sem lehet túl sok mindent elmondani, hacsak nem azt, hogy négyük közül ketten kakukktojások a listán. Csak egyszer írták alá, amit rajtuk kívül csak Neubrun Szidónia tett meg, akiről egyébként szintén nem tudunk semmit. Trencsényi nemesek, Tamás valószínűleg részt vett a szabadságharcban, mint a trencsényi lovascsapat

⁸⁵ NAGYI., 1860a. 527.

⁸⁶ RAPANT, 1948. 420.

⁸⁷ SZLUHA, 2003. 730–733. NAGYI., 1860a. 526–528.

hadnagya.⁸⁸ Ő Alajossal és Józseffel együtt a Podszkálhoz legközelebbi, névadó Trsztyén lakik, Ignác pedig Kissztankócon.⁸⁹ Az ő különállása látszik is. Azon a listán szerepel, amelyen egyetlen más Tersztyánszky sem. Balgha Alajosról, Chudovszky Józsefről,⁹⁰ Neubrun Szidóniáról nemcsak forrásaink hallgatnak, hanem Nagy és Kempelen sem tud nemességükről. Cservenyánszky Ignác vélhetően Verbócon élt, mivel rokonát, Pált ott találhatjuk a forradalom alatt, sőt, egy másik előfizető, Meltsiczky László is járt arra ekkoriban (lásd lent).⁹¹ Ahogy Nozdroviczky Gyula és Rucsek János is járt ekkor Belluson, ahol pedig Baros Antal is megfordulhatott, hiszen a helységből származnak a trencsényi Barosok, amely ekkor is a birtokukban volt. Kulifay Istvánnal az a probléma, hogy korszakunkban négy ilyen nevű ember is élt a környéken, egyikük 1825-ben alsóváradi református lelkész, másikuk 1837-ben nagyszombati kanonok. Ekkor egyébként csak Vágbesztercén 17 férfi családtag élt. Majerszky Ferencnek csak az apjáról van némi információnk. Majerszky Kristóf 1803-ban Kamencsánban lakott, 1815-ben Zsigmondházán báró Balassa tiszttartója, s még 1860-ban is él. Malobiczky Ignácra csak annyit tudunk, hogy trencsényi nemes.⁹²

Begyatz Lajosról már többet megtudhatunk. Őt a császáriak gerillának mondják, aki Brogyáni Leander oldalán harcolt csaknem egy éven keresztül. Utóbbi egyébként kapitány volt a nemzetőrségben, s mindketten lelkes *Phoenix*-támogatók, mindhárom példányra előfizetnek igaz, Brogyáni Bánban.⁹³

Grotkovszky Rózának feltehetően rokona volt Grotkovszky Sándor, szintén gerilla, aki Vágváralján lakott, urasági ügyvéd volt, trencsényi kapitány a szabadságharc alatt, Grotkovszky Elek pedig a vágbesztercei járás teljhatalmú csendbiztosa.⁹⁴

Rédeky Károly a trencsényi Kocskócon élt 1837-ben, testvére, István pedig a bánóci járás biztosa 1849 végén.⁹⁵

⁸⁸ BONA, 1999. 332.

⁸⁹ NAGYI., 1864. 118.

⁹⁰ A szlovák életrajzi lexikonban ugyan van egy Michal Chudovszky nevű újságíró, akinek a testvére Jozef, egy tanár, de az apjuk még Chudy, s ők Árvában születtek, ami ugyan határos Trencsénnyel, de a Chudy-Chudovszky név sem valószínű, hogy egyedi, másutt elő nem forduló név, az egyezésnek tehát kifejezetten kevés a valószínűsége. SBS, 1987. 478.

⁹¹ RAPANT, 1948. 362. RAPANT, 1972. 53.

⁹² NAGYI., 1857. 203–205. NAGYI., 1860a. 502–503. NAGYI., 1860b. 247–248. 282.

⁹³ RAPANT, 1961b. 47.

⁹⁴ RAPANT, 1948. 211. RAPANT, 1961b. 47–49. RAPANT, 1972. 92.

⁹⁵ NAGYI., 1862. 670–671. RAPANT, 1963. 243.

Svertner Antal trencsényi ügyvéd Nagy Iván szerint, viszont az írásmód teljesen más: Schwertner.⁹⁶ Véletlen elírás, vagy a németes hangzású név magyarosítása? Nem tudni.⁹⁷

Ezek után három csoport vizsgálata következik, akikről már többet tudhatunk. Az egyik csoport közös nevezője egy pappal lezajlott konfliktus, a másikat – egyébként az előzővel együtt – a megyei hivatalnokok csoportjának hívhatnánk, a harmadik fejezet témája pedig az alkotó-*Phoenix*-előfizetők és ismerőseik.

V.3.1. A plébános és a prenumeránsok

A következő előfizetői csoport egy izgalmas konfliktus felgöngyölítésével fűzhető egybe. A helyszín még mindig Trencsén, az időpont 1848 nyara. Kubicza Pál trencsényi alispán 1848. június 21-én a következőket írta a belügyminiszternek: „A bitcsei kerületben folyó hó 20-án tartott követválasztás alkalmával pánszláv irányáról ismeretes Gerometta nevű káptlán párthívei által rendkívüli ingerültség támasztatott, mely, kisebbségbe maradása következésibe, Marsovszky Bernáth, megválasztott képviselő és hívei elleni erőszakoskodássá fajulván, az előre odarendelve volt Ferenc József Főherceg nevit viselő lovaskatonaság közbenjárása anélkül, hogy ebből nagyobb-szerű következmények származtak volna, szükségessé lett.”⁹⁸ Az alispán rokona Kubicza Lajos, aki Melcsicen lakott, s 1837-től biccsei uradalmi írnok,⁹⁹ s két kötetre

⁹⁶ NAGYI., 1863. 110.

⁹⁷ Bizonytalanná teszi a kérdés eldöntését, hogy a neoabszolutizmus korában is a magyar írásmódnak megfelelő helyesírással írták a nevét a Hof- und Staats-handbuch tisztviselői között. *Hof- und Staats-handbuch*, 1856. 151.

⁹⁸ RAPANT, 1937b. 338. Bár nem illeszkedik szorosan a történet folyamatába, mégis fontos megjegyezni, hogy a környéken nem ez volt az egyetlen ilyen eset. A nyitrai Galgócon a helyi szlovák többség által támogatott Szidor Ferenc hívei és Frideczky Timót vármegyei tisztviselő szavazói között a választás napján véres tömegverekedés bontakozott ki. Bár Szidor győzelme már egyértelmű volt, hívei elkergették Frideczky támogatóit, és még napokkal később sem volt biztonságos a környék. Ennek ellenére Szidort győztesnek nyilvánították, és elutazott az országgyűlésre, ahonnan viszont Kubiczát küldték ki az eset kivizsgálására, minek eredményeképpen az egyébként valóban a többség által támogatott (3013 választóból 1830 már biztosan rá szavazott) Szidortól elvették a mandátumát. PÁLMÁNY, 2002. 856–857.

⁹⁹ NAGYI., 1860a. 475–476.

fizetett elő, míg a megtámadott Marsovszky Bernát – aki ekkor, 1850-ben egyébként 30 éves –¹⁰⁰ háromra.

Az említett káplán Eugen Gerometta katolikus lelkész. 1819-ben született Zsolnán. Dolgozott a Štúr-féle Slovenské Národné Novinybe és az Orol Tatranskyba. A Hurban-féle Slovenské Pohľady 1847-ben közölte tőle az *O náklonnosti Slovanov ku svobode* (A szlávok hajlama a szabadsághoz) című terjedelmes történeti-filozófiai cikket.¹⁰¹

Mint láttuk, 1848-ban indulni szeretett volna az országgyűlési képviselői helyért, amelyet nem tudott megszerezni. Ha felidézzük az eset kapcsán a lip-tószentmiklósi szlovák petíció 9. pontját, úgy gondolhatjuk, hogy rátaláltunk az események mozgatórugóira: „Követeljük, hogy a nemzeti választójogot ne a rendi hovatarozás és állás szabja meg, hanem az egyenlőség szelleme és joga, ezért azt akarjuk, hogy minden népéhez hű, gonosztettektől és kihágásoktól mocsoktalan magyarországi állampolgár és lakos, aki húsz éves, választhasson, és aki huszonnégy éves, választható legyen. Az elfajzott nemzetárulóknak, akik anyanyelvüket alábecsülik és akár titokban, akár nyíltan valóban ármányt szőnek a nemzet joga, becsülete és szabadsága ellen – nem szabad közhivatalokat betölteniük.”¹⁰²

Mintha csak Marsovszkyról beszélne ez a „pánszláv” irat. Hiszen Szirmay Antal 1807-ben még azt írja, hogy ez a család jól tud szlovákul. De a vers szerzője nem csak őrölk tudja ezt. A Borsiczky, Grotkovszky (Grodkovszky), Majerszky, Meltsiczky, Nozdroviczky, Potoczky, Szadeczky, Tersztyánszky (Terszenszky vagy Trstyánszky) család is szerepel nála.¹⁰³ Ez a 20 –szky, -iczky végződésű név közül 14 embert érint; a verset felhasználva nyilván csak ezekre terjedhet ki a vizsgálat. Elmondható hát, hogy ezen szlovákul tudó nemes családokra vonatkozhatott a fent ismertetett 9. pont utolsó idézett mondata, ők voltak a trencsényi „elfajzott fiak” [*odrodilý syn*]. De vonatkozhat a többiekre is, hiszen a többségük nemes volt, az pedig valószínűtlen, hogy azon a vidéken, ahol egy magát magyarnak valló emberre jutott 292, aki magát szlováknak vallotta, ne tudott volna mindenki szlovákul.¹⁰⁴ Hogy mennyire vonatkozott rájuk,

¹⁰⁰ NAGYI., 1860b. 341. Marsovszky életrajzát lásd PÁLMÁNY, 2002. 547–549. A Geromettával való konfliktust – helytelenül – a *Közlöny* (1848. július 13. 34. sz.) ismertetése alapján csak Marsovszky szemszögéből ábrázolja.

¹⁰¹ Az *O náklonnosti...* pontos címe bizonytalan, Szinnyei *Slovanov neklonnost' k slobode-nek* írja, az említett cím Rizner bibliográfiájából származik, de a szlovák életrajzi lexikon egy harmadik címet közöl. RIZNER, 1931. 24. SBS, 1987. 184. SZINNYEI, 1980–81. III. 1181.

¹⁰² A szlovák Nemzet kívánságai. Liptószentmiklós, 1848. május 10. Idézi SPIRA, 1980. 163–166.

¹⁰³ SZIRMAY, 1807. 85–88.

¹⁰⁴ A felföldi nemesség amúgy ekkoriban még bizonyára jól tudott szlovákul, például a cári csapatok orosz katonáival is szót tudott érteni (SZIKLAY, 1977. 50.).

ahhoz meg kell tudnunk, hányan voltak a megyében tisztviselők közülük, és esetleg milyen volt a tevékenységük. Ezt elmondani azonban már a következő fejezet feladata lesz.

Az események után nem csoda, ha már a választás másnapján elfogatóparancsot adnak ki Gerometta ellen. A vádak szerint pánszláv eszméket terjesztett a szószekről, „*tót köztársaságnak alakításáról*” beszélt, orosz és délszláv emisszariusokat fogad a lakásába¹⁰⁵ és polgárháború esetére szabadcsapat alapítását helyezte kilátásba, amely a szlovák táborhoz csatlakozna. Az elfogásával, őrizetben tartásával és Pestre küldésével Vagyon Miklós főszolgabíró bízta meg. Utóbbi szintén *Phönix*-előfizető, mindhárom kötetet megrendelte.¹⁰⁶ Vagyon Miklós öccse, Antal 1848-ban Nyitra megyei (szakolcai) képviselő volt.¹⁰⁷

Augusztus 25-én a magyar kormánynak ír levelet Gerometta, amelyben egy újabb vádpont rajzolódik ki – vagy egy korábbinak a bővebb kifejtését kapjuk: „*Keblussek Miklós volt bitcsei bíró, ki épen ezen impostúrái miatt a bíróságból lelétegett, valami Szalay Mihály gazdatiszttal azt tanusítja, hogy én május elején az engem Trencsénbe hívó csacai deputációnak ezeket mondtam: én azért nem mehetek Trencsénbe, mert én e napokban orosz emisszariusokat váruán, sok dolgom leend velök.*”¹⁰⁸ Érdekes az újabb két biccsei név felbukkanása. Keblussek Miklós bíró két kötetet rendelt, Szalay Mihály gazdatiszt háromat. A Biccse környékére csoportosítható előfizetők sorát a mindhárom kötetre előfizető Katona Ferenczel zárjuk. Ő biccsei jegyző volt, és a Hurban-féle miavai fegyveres felkelés miatt létrehozott megyei bizottságok egyikében is részt vállalt, de szerepe volt a választáson történt konfliktus kezelésében is.¹⁰⁹

¹⁰⁵ „...*akár a kancsuka, akár a forradalmi illír vörös sapka győzne, egyenlően enyészet lenne a sorsunk*”, írja Wesselényi Miklós a *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében* című röpiratában. WESSELÉNYI, 1992. 210. A reformkori magyar politikai életben gyakran került napirendre az orosz expanziótól való félelem, jó példa erre az idézett munka.

¹⁰⁶ RAPANT, 1937b. 346. RAPANT, 1963. 243.

¹⁰⁷ GRACZA, é. n. 10. Vagyon Antal képviselőisége már csak azért is érdekes, mert a vizsgált konfliktus-típus harmadik példáját adja, Felső-Magyarország északnyugati részén. Az alaphelyzet hasonló a Kubicza Pál által vizsgálthoz, valamint a központi konfliktushoz. A választókerület helyi politikai erői (jelen esetben Koreszka József szakolcai polgármester) által támogatott jelölt alulmarad a megyei tisztviselővel (itt – Vagyon Miklós) szemben, melyet a vesztes erők nemcsak kudarcként, hanem árulásként, csalásként élnek meg. A konfliktus azért is érdekes, mert Koreszka József ugyanúgy előfizetett *Phönix*-re, mint az ellentábor jelöltjének a bátyja. (A jelölt ezt már nem tehetette meg, hiszen a választás után fél évvel, 1849 elején meghalt.) PÁLMÁNY, 2002. 936. 1219.

¹⁰⁸ RAPANT, 1937b. 371.

¹⁰⁹ RAPANT, 1950. 197. RAPANT, 1948. 210. *Közlöny*, 1848. július 13. 34. sz.

A látszat szerint tehát a biccsei kerület, sőt a megye elitjét mozgósította maga ellen a pánszláv eszméket hirdető pap, akik a lehető legnagyobb szigorral léptek fel ellene, hiszen úgy vélhették, hogy egy kétszázézes szlovák lakosságú megyében hamar végzetessé válhat egy jó szónok ilyen irányú ténykedése.

A másik felet meghallgatva azonban korántsem ilyen egyértelmű a helyzet. Gerometta – a már említett, magyar kormányhoz írt levelében – így emlékszik a választásra: „*A bitcsei választókerület... engem akart képviselőül. A megkövesült arisztocratia, mely titkos tanácskozmányában elhatározta, hogy amennyire csak lehet, megyénkben minnél több nemes menjen képviselőül a nemzetgyűlésre, bennem arisztokratikus céljaikhoz rossz eszközt szemlélvén,*¹¹⁰ *Marsovszky Bernátot, csak egy néhány hét előtt még igen jó barátomat, arra bírta, hogy az testvére által mindent elkövessen*”, hogy ne Geromettát válasszák. Marsovszky Móric tíz pontból álló vádiratot fogalmaz meg, amelyek alól a biccsei lelkész – állítása szerint – sikerrel tisztázta magát. Ezért Gerometta szerint Marsovszky Bernátot törvénytelenül választották meg, minden többségi „*publicatio*” nélkül, csak nemesek által.¹¹¹ Kinek adjunk akkor igazat? Nem tudni. Mindenesetre felettébb furcsa, ha valaki (Marsovszky) a néhány héttel azelőtt még – állítólagos – barátjának mondott vetélytárs ellen a „*Ferenc József Főherceg nevét viselő lovashatóság*”-ot hívja oda, s az is érdekes, hogy amikor rá egy napra elfogatóparancsot adnak ki ellene, már egy teljes dokumentumokkal is alátámasztott nyomozást lefolytattak az ügyében.¹¹²

A Keblussek Miklóssal és Szalay Mihállyal lefolyt beszélgetésre is másképp emlékszik. Nem azt mondta, hogy *dolga van az emísszáriusokkal*, hanem, mivel azok a térségben tevékenykedtek, és zsidóellenes hangulatot keltettek, ezért *dolga van miattuk*.¹¹³ Ő ugyanis, mivel rá hallgat a nép, meg tudja nyugtatni őket, s így megszüntetheti a zavargásokat. Itt egy újabb fontos mozzanatra bukunk. Gerometta végig arról számol be, hogy a megye teljes lakossága mellette áll, és hallgat rá. És ez igaz is lehet, hiszen nem csak ő állítja ezt, hanem Palugyai Imre nyitrai püspök is. Az is érdekes továbbá, hogy Marsovszky Bernátot nem hívják haza az országgyűlésből, amikor a népszerűbb politikusokra lesz szükség a Hurban-féle lázítás hatástalanítására (holott már 10 éve aktív megyei politikus).¹¹⁴

¹¹⁰ Apja, František Gerometta kereskedő volt. SBS, 1987. 184.

¹¹¹ RAPANT, 1937b. 370.

¹¹² RAPANT, 1937b. 338. 346.

¹¹³ Kiemelések tőlem. Ekkor, 1848–1849-ben a Vág völgyében több helyen került sor zsidóellenes pogromokra (KOVÁČ, 2001. 105.), ezek megfékezésében Marsovszky Bernát személyesen is részt vett. PÁLMÁNY, 2002. 548.

¹¹⁴ RAPANT, 1937b. 346. 366. 371. RAPANT, 1948. 214. NAGYI., 1860b. 341.

Palugyai Imre is nyugtalanságát fejezi ki az elfogatóparancs hallatán, s nem érti a történeteket, hiszen „*mídon a múlt országgyűlésen hozott és hivatalos úton reá [Geromettára] bízott törvények hirdetése és magyarázata alkalmával összegyűlt sokaságot törvényes ösvény követésére, magyar, mint diplomaticus nyelv tanulására ösztönzött úgynnyira, hogy nemcsak... minden rendű és rangnak nyitvános helyeslését nyerte... hanem személye is legnagyobb népszerűségben részesült.*”¹¹⁵

Őszintének tűnik Gerometta vallomása a pánszláv eszmékről is: ő elsősorban anyanyelvének a kiművelésén munkálkodott – beszél egyébként magyarul „*valamennyi tót [szláv] nyelvet*”, németül, latinul, franciául, olaszul – s a pánszláv eszméket ezzel ellentétesnek tartja, de állítólag felbontotta a kapcsolatot azokkal a szlovák írókkal is, akik 1848 márciusában a függetlenedésre utaltak.¹¹⁶

A pánszláv eszméktől való elhatárolódása a magyar kormányhoz írott levelében természetes. Ugyanakkor a valóság nem ezt tükrözi. 1846–1847-től a bécsi titkosrendőrség felfigyelt a szlovák fiatalok lengyel kapcsolataira, s egy Karol Zielonka nevű emisszáriust küldött, hogy az eperjesi fiatalok közt nyomozzon. Meg is szerzett egy szlovák népkatekizmust, amely egy Blahoslav nevű eszményi országról beszélt, amelyben minden fordítottja a magyarországi feudális viszonyoknak. A szerzője Ján Francisci, az eperjesi kör további tagjai közt pedig ott van nemcsak Eugen Gerometta nagybiccsei római katolikus káplán, hanem Jozef Hurban, hlbokéi evangélikus lelkész is. Céljuk az volt, hogy a nacionalizmus segítségével felkeltsék „*a népekben... a demokratikus eszméket*” és felkelést robbantsanak ki, amelyben számítanak Oroszországra is. Tudták ugyanis, hogy a görögkatolikus vallású lakosság között nagy rokonszenv nyilvánul meg a cári hatalom irányában.¹¹⁷

Nem csoda, hogy a fentieket ekkor már el kívánta titkolni Gerometta. Pedig nem keveredett ellentmondásba önmagával. Az eperjesi kör célja ugyanis nem a magyarságtól, mint nem szláv néptől való függetlenedés, hanem éppen ellenkezőleg. Össze akartak fogni a magyarokkal, s közös erővel szerették volna legyőzni a királyt és a németeket, akik a nemesség segítségével az eredetileg *szabad szlovák nemzetet és a mellé befogadott magyar nemzetet*¹¹⁸ rabszolgaságba so-

¹¹⁵ RAPANT, 1937b. 366.

¹¹⁶ RAPANT, 1937b. 347. 372.

¹¹⁷ KOVÁCS, 1959. 329–331.

¹¹⁸ Kiemelések tőlem. Ez az elmélet nem új keletű, már az első jelentős szlovák–magyar, történeti témájú polémia során Bencsik Mihály nagyszombati jogászprofesszor azon vádjára, mely szerint a szlovákok a „*Fehér ló legendája*” alapján csak másodrendű alattvalók, azt válaszolta Ján Baltazár Magin, hogy az autochtón szlovák nemzet vendégszerető módon befogadta a honfoglalókat, akikkel közösen alapították meg a középkori Magyar Királyságot. SZARKA, [1993] 75–76.

dorta. Francisci maga kifejezetten rokonszenvezett az akkori magyar ellenzékkel, és röpiratában is barátságos magatartást mutat a magyar nemességgel szemben. Sőt, amikor Thuránszky Marcellt letartóztatták a hatóságok az 1848. évi felkelésbe torkollott prágai szláv kongresszus után, egyenesen közös, szlovák–lengyel–magyar mozgalomról beszélt. Az a Magyarországától a szlovák népet függetleníteni akaró író, akivel Gerometta – állítása szerint – megszakította a kapcsolatot, minden bizonnyal Hurban lehetett.¹¹⁹

Az is kérdéses, hogy vajon démonizálni vagy idealizálni szerették volna az elfogatóparancs ilyen megfogalmazásával: „*Különös ismertetőjegye: Napoleon-formájú arca van.*”¹²⁰ Eugen Geromettáról sajnos nincs kép a szlovák biográfiai szótárban, de négy évvel fiatalabb öccséről, Ján Miloslav Geromettáról van, s bár két, egymástól távoli ember hasonlósága szubjektív megítélés kérdése, ha Eugen annyira hasonlít Ján Miloslavra, mint Ján Miloslav Napóleonra, igazoltnak tűnik a körözvény megállapítása.¹²¹ Kérdés, hogy hány embernek volt akkoriban Trencsénben pontos elképzelése Napóleon arcáról, ki volt tehát a körözvény „célközönsége”? Nagy a valószínűsége, hogy a nemességnek és a városi polgárság nagyobbik részének igen – tehát a megyei magyaroknak, németeknek, és zsidóknak – de ugyanez már vélhetően nem mondható el a földművelő szlovák parasztok többségéről.¹²²

Mindent egybevéve egy olyan jellem, olyan szellemiség rajzolódik ki előttünk, amelyet leginkább Ján Palárikhoz, a szlovák kultúrát, művelődést, nyelvművelést életcélként tekintő, de hungarus-tudatú katolikus paphoz hasonlíthatnánk, s csak kevéssé emlékeztet a Marsovszkyék által megrajzolt, Hurban-féle harcoss evangélikus lelkészre.¹²³ Nem beszélve arról, hogy a fent említett vallási ellentét, amelyet Hurbánék protestantizmusa váltott ki, különösen fennállhat nemcsak a katolikus szlovák tömegek, hanem a katolikus lelkész esetében is.¹²⁴

¹¹⁹ KOVÁCS, 1959. 330–331.

¹²⁰ RAPANT, 1937b. 348.

¹²¹ SBS, 1987. 184.

¹²² A kérdés eldöntéséhez Mikszáth Kálmánt hívjuk segítségül. Ő ugyanis egy – igaz, 1871-es – novellájában ezt írja: „*Béla esküdt... kivette zsebéből tarka zsebkendőjét, melynek négy csücskében le van pingálva Napóleon arcképe, leporolta vele cipőit...*”. Egy felföldi városka hivatalnokai tehát már a zsebkendőjén is találkozhatott Napóleon arcképével, mindazonáltal nem valószínű, hogy a vidék lakosai „Napóleon-zsebkendőbe” törölték verejtéküket. MIKSZÁTH, 1967b. 44.

¹²³ Ján Palárikról: SZIKLAY, 1962. 407–410. illetve KISS, 1993. 23–32.

¹²⁴ Steier Lajos alapvetően helyesen beszéli el a történetet, a források alapján hasonló eredményhez jut. Sőt, még egy plusz információval is szolgál, szerinte ugyanis Mikuláš Dohnányi úgy ír Geromettáról, mint aki a szlovák felkelés ellen tartott hatásos beszédeket a nép körében. Bár ez kialakult Gerometta-képünkkel nem ütközik, mégsem lettem meg

Elmondhatjuk tehát, hogy Marsovszkyék kihasználták azt az alaphelyzetet, amely szerint a két konfliktus, a társadalmi és a nemzeti ellentét lefedte egymást, s a politikai riválisról így már könnyen elhitethető volt, hogy nem csak nemesség-, hanem magyarelles is.¹²⁵ Egy újabb kérdés, amelyre nehéz választ adni. Annyi azért elmondható, hogy Magyar Királyság két legészaknyugatibb megyéjében jellegzetes konfliktus volt a helyi, szlovák többség által támogatott képviselőjelölt és a megyei elit küldöttjének az elkeseredett, olykor vérre menő választási küzdelme, amely összeütközés nemzeti konfliktus voltát azonban nemcsak Gerometta esete cáfolja, hanem a szakolcai választás is. A megyei arisztokráciából érkező Vagyon ellen fellépő polgármester, Koreszka József nemzetiségi kérdésben – amint látni fogjuk – hasonló elveket vallhatott, mint a „vármegye által küldött”, korán elhunyt képviselő.¹²⁶ Az összeütközés nemzeti ellentétként való beállítása már csak azért is tűnik inkább politikai eszköznek, mint valóságos helyzetnek, mivel Marsovszkynek egyébként is egyetlen esélye az volt a választási küzdelem megnyerésére, ha a körzetben rendkívül népszerű lelkész illegitimé teszi a környéken amúgy is rettegett, s ezért bárkire könnyen rábizonyítható pánszlávizmus vádjával.

V.3.2. A megyei nemesség és hivatalviselése.

Következzen tehát a megyei nemesség seregszemléje, a lista szerinti nézőpontból – ki mit tett (elsősorban a forradalom alatt) – a megyében?

Hulyák Márton 1849 végén a rajeci járás biztosának, Szullovszky Imrének a helyettese volt, rokonáról, Istvánról semmit nem tudunk.¹²⁷

Koreszka József Szacolcán (Nyitra) volt polgármester. Az ő politikai állásfoglalása a szlovák felkeléssel szemben egyértelműnek tűnik, hiszen maga írt levelet a belügyminiszternek 1848. június 21-én arról, hogy a környéken pán-

ezt a kitélt az említett műben, sőt, Dohnányi egy helyütt úgy ír róla, mint akinél meghúzhatta magát az éppen menekülő Lúdivit Stúr. DOHNÁNYI-STEFANOVIČ, 1988. 66. Steiernek azonban nem kell feltétel nélkül hinnünk, hiszen két hibát is ejt történetében: Gerometta szerinte evangélikus segédlelkész, Marsovszky keresztneveként pedig Donát szerepel. STEIER 1937a. 98.

¹²⁵ Az akkori megyei elit amúgy is hajlamos volt összemosni a két fogalmat. A lipótszentmiklósi szlovák petíciót úgy emlegetik, mint amelynek „Tartalma izgató különösen a nemesség, a magyar elem s a törvények ellen...”. HOLÁK, 1936. 33.

¹²⁶ PÁLMÁNY, 2002. 935–936. Vagyon Antal 1849-ben, 35 évesen halt meg.

¹²⁷ RAPANT, 1963. 243.

szláv eszmék terjedését tapasztalja.¹²⁸ Ugyanő öt nappal később, június 26-án is küld egy levelet a kormánynak, egy aznap született várostanácsi határozat végeredményeként, melyben a város nevében a kormány keménykezű politikája mellett tesz hitet.¹²⁹ A dokumentum különösen érdekessé válik a későbbi hivatalvállalása fényében (lásd lent).

Marsovszky Bernát 1848-as szerepvállalásáról már esett elég szó. Fivére, Jusztin is előfizet, de az ő nevével másutt nem találkozhatunk. Másik testvére, Móric nem fizethet elő, az 1840. évi trencsényi alszolgabíró a szabadságharc alatti ténykedése miatt emigrációba kényszerül. A császáriak szerint együtt volt gerilla Begyatz Lajossal, bíraskodik Zental Imrével, és csak 1857-ben tér haza, abban az évben, amikor apjuk, Károly meghal. Az idősebb Marsovszky volt az, aki megalapozta fiának karrierjét (Bernát). Mint a napóleoni háborúk tisztje 1816-ban hazatért, és legnagyobbbrészt elzálogosított ősi birtokait ügyes házassága és saját szorgalma révén visszaszerezte és rendbehozatta.¹³⁰

A Marsovszkyak egyébként ezidőtájt házassági kapcsolatban álltak a Kvassayakkal, az Ordódyakkal (Podszkál egyik birtokos családja), korábban pedig a Piacsekekkel.¹³¹

Meltsiczky László volt az, aki alszolgabíróként (később szolgabíró lett) elsőként tudósította hivatalosan a vármegyét, miszerint „*pánszláv izgatásai által ösmeretes Hurban, Stour és Hodzsa, ... Miava mezővárosába 600 fegyveres cseh önkéntessel*” betört, és „*2000-re haladó népcsoport azonnal hozzájuk csatlakozott, tűzzel-vasal e megye felvidéke eddig csendes völgyei*” feldúlta. Itt érdemes megjegyezni, hogy, bár a szlovák légió számát duplájára is becsülték a valósághoz képest, azt mégis helyesen látták meg, már az első pillanatban, hogy a katonák többsége nem a saját önállóságukért harcoló szlovák volt, hanem cseh. A jelentés hatására alakult meg az a két bizottság, melynek sok „podszkáli” előfizető is a tagja (Thurzó Mihály, Katona Ferencz, Szádeczky Lajos).¹³² Meltsiczky tesz jelentést akkor is, amikor Verbóczot szállják meg Štúrék.¹³³

Meltsiczky László székhelye Melcsicen volt, ami azért érdekes, mert ott lakott Kubicza Lajos és ott született 30 évvel korábban Balogh Ágoston. Utóbbiak

¹²⁸ RAPANT, 1937b. 335–336. Ez az az eset lehet, amelyről Steier is beszámol: egy Kuba nevű polgár levelet kapott, amelyben az ismeretlen feladó felszólítja, hogy lakóhelyén álljon ki a szlovák függetlenségi törekvések mellett, ő azonban rögtön odaadta Koreszknának, aki továbbküldi a belügyminiszternek. STEIER, 1937a. 95.

¹²⁹ STEIER, 1937b. 62.

¹³⁰ NAGYI, 1860b. 341.

¹³¹ NAGYI, 1860b. 342–343.

¹³² RAPANT, 1948. 209–210.

¹³³ RAPANT, 1948. 362.

minden bizonnyal rokonságban álltak egymással, hiszen Balogh anyja Kubicza Lujza volt.¹³⁴

Nozdroviczky Gyula tehetséges megyei politikus volt, először a vármegyei főügyési tisztséget nyerte el, majd 1848-ban képviselő lett (apja még cs. k. főhadnagyként halt meg). Tehetségéről tanúskodik, hogy amint Štúrék átlépték az államhatárt – s annak híre Trencsénbe érkezett –, az első gondolata¹³⁵ az volt Marczibányi Antal főispánnak, hogy őt Kubicza Pál, Borsitzky István és Martincsek Miklós nevű képviselőtársaival együtt hazakérje a miniszterelnöktől, hogy „*ezek tapasztalt népszerűségüknél fogva a népet felvilágosítani és a haza védelmére ébreszteni siessenek.*”¹³⁶

Máshogy is megpróbálta elejét venni a szlovák felkelésnek: „*Nozdroviczky Gyula tisztii főügyvéd s képviselő úr, szóval jelentette, mikép közelebbi napokban Bellus mezővároson keresztülutazván, odavaló lakos Rucsek nevezetű lednici kerületi jegyző által arról értesítettett, hogy rovnei plébános bizonyos alkalomkor szószékből a népnek nyilvánítván, miszerint a Hurban-féle mozgalmoktól annyival is inkább, minthogy az csak javukat előmozdítani kívánja, nincs mit tartaniok...*”¹³⁷ Ugyanakkor Nozdroviczky nem mondható szlovák-ellenesnek, hiszen számtalanszor szólalt fel az országgyűlésen a „*tót nemzetiség*” ügyében, hol a magyaroknak a régióba telepítése, a családfő vagy az egyetlen gyermek nemzetörségbe sorozása ellen, vagy a Vág áradása által okozott károk enyhítéséért.¹³⁸

A fent említett, Rucsek nevű lednici kerületi jegyző azonban az általa tett feljelentéssel kiérdemelte a *neprajnj* (rosszindulatú) jelzőt.¹³⁹ Számunkra azért érdekes, mert Rucsek János néven ő is előfizet a Phönix mindhárom példányára. Rucsek egyébként igen aktív volt, ha lázító szlovák papokról volt szó. A szlovák szakirodalom őt hibáztatja s helyi diktátornak állítja be, amiért eljárást indítottatott Bek Ferenc (František Beck) ellen. A vád ugyanaz: pánszláv izgatás a szószékről. Az eset különlegessége azonban, hogy ez volt az első megnyilvánulása az ilyen fajta konfliktusoknak a vármegyén belül, 1848 május 29-én. Beck „kedvéért” vizsgálóbizottságot hívtak össze, melynek tagjai többek között Mar-

¹³⁴ SBS, 1986. 126. NAGYI., 1861. 475.

¹³⁵ A levél kelte szeptember 20., este hat óra. Štúrék 19-én lépték át a határt, értek el Miavára, s próbálták fellázítani a környékbeli szlovákokat. A reagálást azért is tartom gyorsnak, mert az említett község másik (Nyitra) megyében van, s először a helyzetet kellett helyesen felismerni, vagyis, hogy hamar áterjedhet Trencsénbe is a felkelés, s utána megtenni a szükséges lépéseket.

¹³⁶ RAPANT, 1948. 242. NAGYI., 1861. 180.

¹³⁷ 1848. október 16. RAPANT, 1948. 562.

¹³⁸ A teljes életrajzot lásd PÁLMÁNY, 2002. 608–609.

¹³⁹ RAPANT, 1937a. 263.

sovszky Móric szolgabíró és Zental Imre esküdt, akit Borsiczky Vincével együtt említenek, mint honvédeket.¹⁴⁰

A mindhárom kötetre előfizető Zental Imre a turzói járás előljárója volt a szabadságharc leverése után, 1849 végén, helyettese pedig Piacsek Mihály, aki szintén mindhárom kötetre előfizetett.¹⁴¹

Szádeczky Lajos a Štúr-féle fenyegetés miatt létrejött bizottságok egyikének a tagja, Thurzó Mihállyal és Katona Ferencsel együtt. Apja, László ügyvéd, Trencsén társas törvényszékének az elnöke. Lajos is szolgabíró, valamint állami ügyész a megyében.¹⁴²

Thurzó Mihály trencsényi alügyvéd az első bizottság tagja, három példányt vesz.¹⁴³

Zamaróczy Ferdinánd esküdt volt, őt Vogel tábornok fogatta el 1849. június 4-én, és kegyetlenül bántak vele.¹⁴⁴ 1837-ben Zamarócon lakik, 1841 és 1849 között volt „*Trencsén vármegye rendszerinti esküdtje*”, majd 1861-ben újfent az. Testvérével, a nyitrai püspöki uradalom ügyészével, Istvánnal együtt két-két kötetet vett meg. Istvánról egyébként megjegyzi Nagy Iván, hogy „*szép könyvtárral bír*”.¹⁴⁵ Talán beleértett ebbe két világos borítójú és aranyos szelű kötetet, melyek 1851 óta porosodtak a polcokon.

V.3.3. Az irodalmárok

A fejezet azon előfizetőkről szól, akik maguk is íróemberek voltak. Először beszéljünk Chorény Józsefről. Ő 1818-ban született Nyitrán, 1840-ben szentelték pappá, ekkor viszolyai, majd bolessói plébános lett, később alesperes, címzetes prépost, 1880-tól pedig nyitrai kanonok. Az íróember az ő esetében egy kicsit túlzásnak hathat, hiszen egyetlen munkáját, Vurum József nyitrai püspök életrajzát még 1840-ben, a pesti növendék papság magyar gyakorlóiskolájának a tagjaként írta meg.¹⁴⁶

A következő, Kosztelny András 1820 körül született, 1840-ben nevelő lett a Borsiczky családnál Pozsonyban. Borsiczky Dénes a politikatudományokat,

¹⁴⁰ RAPANT, 1937b. 233. 300. RAPANT, 1961b. 29. Beck egyébként már egyértelműen elmarasztalható volt, a később Geromettát védő Palugyai Imre őt eltávolította a tisztségéből egy gyors vizsgálat után, helyettesével, Jozef Záborskyval együtt. RAPANT, 1937b. 365–366.

¹⁴¹ RAPANT, 1963. 243.

¹⁴² RAPANT, 1948. 210. NAGYI., 1863. 452.

¹⁴³ RAPANT, 1948. 209.

¹⁴⁴ RAPANT, 1961a. 118.

¹⁴⁵ NAGYI., 1865. 302.

¹⁴⁶ SZINNYEI, 1980–81. II. 54.

váltó- és kereskedelmi jogot és tisztí írásmódot tanított itt. Borsiczky Irma valamely rokona lehetett ő, hogy ki is pontosan, nem tudjuk, sem Nagy, sem Kempelen nem tájékoztat. Kosztelnyt egyébként teljes joggal írhatnánk Andrej Kostelnýnek is, hiszen nemcsak hogy tudott szlovákul, de kivette a részét a szlovák irodalmi nyelv megalkotása körüli vitából. Először az irodalmi nyelv megalkotásához a Nagyszombat-környéki nyugatszlovák nyelvjárást alapul vevő Bernolák mozgalmának a követője, majd 1841-től a régi *bibličina* nyelvén írt.¹⁴⁷ Ekkor a pozsonyi tanár, Juraj (Jiří) Palkovič Tatránkájában jelentet meg verseket. Később elfogadja a Stúr-féle nyelvi kompromisszumot, a középszlovák nyelvjárási irodalmi nyelvvé emelését. A szlovák életrajzi lexikon szerint politikai fejlődésében fokozatosan jutott a nyílt szlovákellenes álláspontra.¹⁴⁸ 1848-ban főszerkesztője és kiadója a pozsonyi *Slovaché Noviny*nek, amely a debreceni *Priatel Ludu* mellett a második szabadságharcot támogató, szlovák nyelvű lap. Szlovák biográfusa szerint a nemesség tiszteletére bízta a szlovákokat.¹⁴⁹

Balogh Ágoston nem véletlenül maradt utoljára, ő ugyanis egy kicsit kilóg a sorból. 1821-ben született Melcsicen. Katolikus pap, „*pomológus*” [gyümölcsszakértő], a modern gazdálkodás propagálója. Szaklapokban közölt e témáról cikkeket. Ő már komoly íróember, egyháztörténeti munkái a *Pressburger Zeitung*-ban jelentek meg, továbbá kiadott egy kétkötetes könyvet a magyarországi Mária-zarándokhelyekről is. Különcsége abban merült ki, hogy nyíltan támogatta a szlovák nemzeti vállalkozásokat, s tagja a Szent Adalbert egyesületnek.¹⁵⁰

V.3.4. A neoabszolutizmus kori hivatalviselés

Jelen fejezet arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen összefüggések vannak a magyar nemzeti almanach kiemelkedő támogatása és az előfizetők politikai irányultsága között. A passzív rezisztencia elméletét alkalmazva akkor lenne igazunk, ha forrásaink mélyen hallgatnának történetünk szereplőiről, vagy csak a titkosszolgálat által megfigyeltek vagy letartóztatottak között találnánk meg őket. Ez a teória azonban újabban halványodni látszik, s ezt vizsgálhatunk is alátámasztja.

Benedek Gábor kutatásai bebizonyították, hogy a hivatalviselés megtagadásának a mítosza nem épül valós tényekre: a korszak tisztviselői csupán 23%-ban érkeztek Cislajtániából, s 5% bizonytalan származású mellett 72%-uk a

¹⁴⁷ Az 1593-as králicei biblia cseh nyelvén.

¹⁴⁸ SBS, 1989. 191. SZINNYEI, 1980–81. I. 1264–1265.

¹⁴⁹ SBS, 1989. 191. SZIKLAY 1962. 301.

¹⁵⁰ SBS, 1986. 126.

Magyar Korona országaiban született. A vizsgált terület azonban fenti állításunkat támaszthatná alá, hisz a cislajtániai tisztviselők a pozsonyi kerületben 31,4%-ot képviseltek (139 fő). Szűkítve a kört Trencsénben a hivatali apparátus 42, Felső-Nyitrában 51%-át alkották, de ez nem meglepő, hiszen minden nemzetiségi területen nagyobb arányban voltak.¹⁵¹ Ez azonban már elgondolkoztató, hiszen ha a tisztán magyar területeken jórészt magyarok töltötték be a posztokat, akkor ez igaz lehet a vizsgált terület helyi tisztviselőire is.

A tisztí címtárakat megnézve – 1852-ben és 1856-ban – az állítás bizonyíthatónak tűnik. 1852-ben a trencsényi közigazgatási tisztikar főnöke Koreszka József,¹⁵² a biccei járásbiztos Zental Imre, segédje Piacsek Mihály, Rucsek János járási adószedő, Cselkó Pál kisucaújhelyi főorvos, Vagyon Miklós megyei törvényszéki ülnök, Katona Ferenc biccei törvénybírói elnök, ugyanitt Keblussek Miklós ülnök, Meltsiczky László trencsényi járásbíró, Nozdroviczky Gyula illavai járásbíró, segédje Majerszky Ferenc, Szádeczky Lajos biccei járásbíró, segédje Hulyák Márton. Zamaróczy István és Thurzó Mihály engedéllyel rendelkező ügyvédek voltak¹⁵³ Trencsénben. 1856-ban 11 előfizetőt találunk királyi szolgálatban, Hulyák István, a szilágyi plébános, valamint Szalay Mihály, Svartner Antal, Tersztyánszky Alajos és Balgha Alajos nem szerepelt az 1852-es listán közülük. Együtt tehát a 40 férfi előfizető kerekén 50%-át teszik ki.¹⁵⁴

Láthatjuk tehát: a vizsgálat nem csak a passzív rezisztencia-tagadókat igazolta, hanem azt is, hogy az 1848-as szerepvállalás sok esetben nem tekinthető egyértelmű politikai állásfoglalásnak.¹⁵⁵ Ez azonban nem meglepő, hiszen Pap

¹⁵¹ BENEDEK, 1995. 61–64.

¹⁵² Ne feledjük, Koreszka volt a nyitrai városka, Szakolca polgármestere, aki a forradalom alatt a város önkéntes hűségesküjét küldte el a kormánynak. Ehhez képest érdekes fordulatot jelent ez a hivatalvállalás, amely a másik vizsgált évben, 1856-ban megismétlődik, de ekkor immár Gömör megyefőnöke.

¹⁵³ Mivel az ügyvédek jelentős szerepet vállaltak a forradalom és szabadságharc során, ezért hivatásuk gyakorlását ekkor kinevezéshez kötötték. ZLINSZKY, 1974. 45.

¹⁵⁴ Az 1852-es adatokat fellelhető tisztí címtár híján egy kalendáriumból vettem, s mutató híján csak Trencsén megye és a megyei városok tisztikarát figyeltem, míg az 1856-os *Hof- und Staats-handbuch* esetében a vizsgálódás az egész országra kiterjedt. Az 50%-os arány bizonyára még nőne, ha a vizsgálatot kiterjesztenénk a teljes évtizedre, figyelembe vennénk az időközben elhunytak számát és azokat, akik biztosan soha nem viseltek semmilyen hivatalt, s ez utóbbi két csoportot kizárnánk a listából. FRIEBREISZ, 1852. 272–273. 308. *Hof- und Staats-handbuch*, 1856. 100, 140–141., 150–151., 256. A forrásokra, valamint Koreszka József neoabszolutizmus kori hivatalvállalására dr. Benedek Gábor hívta fel a figyelmemet; segítségét ezúton is köszönöm.

¹⁵⁵ Mindazonáltal nem zárhatjuk ki, hogy a „Bach-huszár” előfizetők egy olyan fajta kulturális rezisztenciaként fogták fel listán való szereplésüket, amely kevésbé volt veszélyes az

József kutatásai szerint a magyar „Bach-huszárok” döntő többsége rendelkezett reformkori és 1848–49-es múlttal. Idegen mivoltuk abban jelentkezett, hogy gyakran kerültek más vármegyéből származó tisztviselők egyes pozíciókba:¹⁵⁶ erre a legjobb példa Koreszka József és Nozdroviczky Gyula, előbbi Gömörbe, utóbbi az árvai Alsókubinba került, magas pozícióban.¹⁵⁷

Egy emberről mégis bizonyosan elmondhatjuk, hogy a passzív ellenállást választotta a kormányzattal szembeni magatartásformájául. Ő Marsovszky Bernát, aki a másik képviselő-előfizetővel, Nozdroviczky Gyulával szemben Debrecenbe is követte az országgyűlést. Ezért hadbíróság elé került, ahol képviselői passzivitására és a konzervatív párthoz való tartozására hivatkozva védekezett, eredménytelenül. Halálra ítélték, életét és személyes szabadságát kegyelemből nyerte vissza. Marsovára tért vissza, ahová az utazási korlátozás kötötte. A hivatalvállalásra tehát így nem sok esélye volt, ugyanakkor a rendőrségi jelentésekből mégis az derül ki, hogy ha lehetősége lett volna rá, akkor sem vállalt volna tisztséget. Kossuth-bankók rejtegetése és forradalmi magatartása miatt 1853 júniusában Ischlbe vitték vizsgálati fogságba, majd szabadulása után egészen 1856. április 10-én bekövetkezett haláláig folyamatos megfigyelés alatt állt a titkosrendőrök szerint „közepes magasságú, ovális arcú, fekete hajú, nagy szakállas” nőtlen férfi.¹⁵⁸

VI. A kapcsolatháló értelmezési lehetőségei

VI.1. A kapcsolatháló¹⁵⁹

A fenti adathalmazból, úgy tűnik, megkísérelhetünk kicsikarni valami válaszfélét. Azt látjuk, hogy beigazolódtott feltevésünk, miszerint a podszkáliaiak mögött semmiképpen sem sejthetünk helybelieket, hanem a megyebeli hivatal-

állásukra, vagy akár a szabadságukra nézve, mint például a honvéd egyenruha, a pörge karimájú Kossuth-kalap, a „Rózsa Sándor ruha” vagy a szakáll viselése (DEÁK, 1995, 30–34.) hiszen ne feledjük, maga báró Karl Geringer is előfizetett öt példányra Pesten, Emichnél. Ugyanakkor a cári seregek által felgyújtott város támogatásával veszélytelenül kifejezhetnék esetleges elégedetlenségüket.

¹⁵⁶ PAP, 2003. 130.

¹⁵⁷ *Hof- und Staats-handbuch*, 1856. 256. PÁLMÁNY, 2002. 609.

¹⁵⁸ PÁLMÁNY, 2002. 548.

¹⁵⁹ A *Losonci Phoenix* listáinak a kapcsolatalemzés módszerének segítségével történő elemzésének az ötletéért Bolgár Dánielnek, a szakirodalmi tájékoztatásért Halmos Károlynak, a konkrét eset értelmezésében nyújtott segítségért Sohajda Ferencnek vagyok hálás.

nokrétleg képviselőit. A kapcsolatháló ugyan bizonyos helyeken hiányos, ezért nehezen értelmezhető, de ez nyilván a rendelkezésre álló forrásokon, és nem kapcsolatokon múlik.

Az előfizetők tehát a megyei elithez tartoztak, s leguagyobb részét magyarnak vallották magukat, kétségtelen szlovák etnikumuk ellenére. Podszkál előfizetési helyként való feltüntetése azonban rejtély maradt. Összesen négy személy köthető a faluhoz, s közülük három, a Tersztyánszky család trsztyei tagjai nemcsak hogy inaktívak a többi előfizetőhöz képest, de úgy tűnik a megyei elit társadalmában elfoglalt helyük is alacsony. Nozdroviczky Gyula országgyűlési képviselő birtokos ugyan a községben, de semmi kapcsolatát nem találtam a gyűjtővel. A Nemeskvassó és Podszkál közötti kicsiny, 5-6 km-es távolság sem jelent kielégítő magyarázatot, hiszen Kvassay Antal a család másik ágához tartozott, s ha ekkoriban mégis hosszabb *séjouron*¹⁶⁰ tartózkodott volna a trencsényi rokonoknál, akkor miért nem a birtokról adta fel az aláírási íveket tartalmazó levelet, miért kellett a szomszédos községbe mennie, ha a legközelebbi posta-állomás mindkét esetben Trencsén?¹⁶¹

A 4. számú táblázatot nézve, ha nem is tudjuk megfejteni azt a rejtélyt, hogy miért e falut jelölték meg, és hogy miért az a Kvassay Antal a gyűjtő, aki- nek alig van kimutatható kapcsolata az előfizetőkkel – és az is csak feltevésre épül – valami válasz-félét mégis adhatunk, segítségül hívva a hálózatelemzés módszerét.¹⁶²

Jól látjuk, hogy a hálózatban nem Kvassay a szociometrikus vezető, sőt, egyáltalán nincs központi személy. Kisebb csoportok vannak, amelyek legtöbbjét három előfizető kapcsol össze egymással: Marsovszky Bernát, Meltsiczky László és Nozdroviczky Gyula. Mindhárman olyan pozícióban vannak, hogy azzal a csoporton belül vezetőkké válhatnak, döntő szavuk lehet bizonyos kérdésekben. A szociometrikus vezetők sok fontos tulajdonsága jellemző rájuk: a magas – de nem túl magas, „csupán” megyei szintű – gazdasági-társadalmi stá-

¹⁶⁰ A kifejezést Splény Béla használta előszeretettel (pl.: SPLÉNY, 1984a. 45.) abban az esetben, ha egy nemes család egy vele valamilyen rokoni fokon kapcsolatban lévő nemes család birtokán vendégeskedik néhány hétig vagy hónapig. E helyütt alkalmasabbnak tűnt ezt a terminust alkalmazni a „rokonlátogatás” helyett.

¹⁶¹ FÉNYES, 1851. III. 244. FÉNYES, 1851. II. 285.

¹⁶² A 4. sz. táblázat az összes előfizetőt és az összes biztos kapcsolatot megjeleníti, és a feltételezett kapcsolatok egy jelentős részét is. A kapcsolatháló megrajzolásához elengedhetetlen volt öt nem-előfizető felrajzolása is, az ő nevüket egyel kisebb betűmérettel, valamint nem kiskapitális betűkkel írtam. A szaggatott vonal a feltételezett, de nem bizonyítható kapcsolatokat jelzi, az aláhúzott nevek megyei tisztségviselők voltak. A táblázat adatainak jelentős része a dolgozatban megtalálható. A tanulmányon kívül felhasznált irodalom: GRACZA, é. n. 12.: A trencsényi országgyűlési képviselők névjegyzéke. RAPANT, 1963. 243.

tusz, csoporteszményt testesítenek meg – Marsovszky és Nozdroviczky, sokak által választott országgyűlési képviselők, Nozdroviczky pedig kifejezetten népszerű – végül pedig a csoport központi értékeinek a hordozói. Hármuk közül kerülhetett ki a vezető.¹⁶³

Nozdroviczky utazásai alatt kapcsolatba kerülhetett a bellusi és környéki Barossal és Rucsekkal, podszkáli birtoka pedig a Tersztyánszkyakkal való kapcsolattartást sejteti.

Meltsiczky Kubicza Lajost biztos ismerte, és valószínűsíthetjük, hogy a jelentése nyomán létrejött bizottság tagjaival is kapcsolatban állt.

Marsovszky a biccseiekkel, a Gerometta-ellenes tisztviselőkkel állhatott kapcsolatban, képviselőtársaival, Nozdroviczkyval és Borsiczky Irma valamint Kubicza Lajos rokonaival.¹⁶⁴ Ha feltételezzük, hogy a Kvassayakkal is kapcsolatban volt (Marsovszky Károly – nem Bernát apja – felesége volt Kvassay Anna¹⁶⁵), és hogy valószínűleg a többi trencsényi tisztviselővel is, talán rátaláltunk a csoport vezetőjére, hiszen, ha igaz Gerometta állítása, akkor a trencsényi nemesek érdekeinek megbízható képviselője volt. Ehhez hozzátehetjük, hogy a rendőrségi jelentés szerint gyakran mutatkozott egy társaságban „kompromittáltakkal”. A Marsovszky-életrajzban Gerhardt Éva nem említi a nevüket, de az biztos, hogy Begyatz Lajos, valamint Grotkovszky Róza rokona, Sándor, mint gerillák, az említett csoporthoz tartoztak.

Hogy történhetett? Kvassay megismerteti a kiadvánnyal talán a kis Kvassay Jenő meglátogatására érkező rokont, aki lelkesen veszi kézbe az ügyet? Mivel hivatalt nem tud és nem akar vállalni, túl sok teendője nincs, életrajzírója szerint gazdálkodással foglalkozik. Emellett politikailag aktív, hiszen forradalmi tevékenységért tartóztatják le. Ez az aktivitás megnyilvánulhatott akár egy magyar, nemzeti almanach terjesztésében is – ha nem is ezért tartóztatták le –, amely egyértelműen kifejezhette Marsovszkyknak a fennálló rend elleni állásfoglalását is – tudjuk, hogy a rendőrségi jelentések szerint kifejezetten „*elégedetlen volt a viszonyokkal*”. Losonc a Ferenc Józsefet támogató orosz hadsereg által gyűjtött fel, a támogatására kiadott Losonczi Phönix sikere így akár a volt képviselő szívügye is lehetett. Ezért a tíz éve megyei politikusként tevékenykedő nemes felkereshette volt hivatalnoktársait a megyében, mozgósíthatta

¹⁶³ PETRUSEK, 1972. 312–316.

¹⁶⁴ Nem mellékes megjegyezni, hogy a képviselő rokon, tehát Kubicza Pál az egyetlen előfizető, akivel másik listán lehet találkozni. Egy évvel később ő gyűjti a prenumeránsokat Vahot Imre és Kubinyi Ferenc Magyarország és Erdély képekben című munkájára, igaz, kevesebb, mint tíz embert. A listát a szerkesztők sajnos itt már nem közlik. KUBINYI–VAHOT, 1985. 139–140.

¹⁶⁵ NAGYI., 1860b. 343.

rokoni kapcsolatait és az úgynevezett kompromittáltakkal is aláírathatta az előfizetési ívet.

Ez alátámasztja a hálózati modell alkalmazhatóságát. Granovetter elmélete alapján egy egyén társadalmi beágyazottságát nem erős, tehát baráti, hanem gyenge, vagyis ismerősi kapcsolatai határozzák meg. A gyűjtő, Kvassay távoli rokonságba van a trencsényi elit egyik vezető egyéniségével, Marsovszkyval, aki majd erős kapcsolatai segítségével tölti meg az aláírási íveket.¹⁶⁶ Az alkalmazhatóság azonban nem minden, eredményesnek is kell lennie a modellnek, azonban amint az előző bekezdésből – melyben nem véletlenül került többségbe a feltételes mód – kiderül, a hipotézis inkább épül arra, amit nem tudunk, mint amit tudunk. A gondolatsor így persze roppant bizonytalanná válik, de a források ezt az egyetlen lehetséges utat jelölik, bár meglehet, hogy tévesen.

Bizonytalanná azonban nem csak a kis forrásmennyiség teszi, hanem az, hogy a podszkáli lista talán a legállandóbb a Phönix beküldött előfizetési ívei közül. Ahhoz ugyanis, hogy mindhárom kötetben rendre ugyanazok az emberek szerepeljenek, ahhoz nagyon szoros emberi – rokoni, baráti – kapcsolatok kellene – mind a 34, állandó előfizető között, de legalábbis Kvassayval vagy Marsovszkyval – ezenkívül térbeli közelség, és valamilyen szilárd meggyőződés, hogy a *Losonczy Phönix* prenumerálásával valamit támogatnak, valamilyen eszmét – az irodalmat, a leégett várost, vagy a levert forradalom¹⁶⁷ mellett tesznek hitet).¹⁶⁸ Láthattuk, hogy bár mind irodalmárok, mind forradalmárok voltak az aláírók sorai közt, mégsem ők alkották a többséget, ezért szükséges megvizsgálnunk a csoport homogenitását.

VI.2. Mi történhetett?

Így egy megoldás maradt. Nem a személyre lebontott kapcsolatokat keressük, hanem azt, hogy mi közös a prenumeránsokban, miben hasonlítottak? Közel állhattak-e egymáshoz, ha azt tudjuk, hogy kapcsolatban voltak.

¹⁶⁶ GRANOVETTER, 1991. 371–372.

¹⁶⁷ Ez a kitétel természetesen inkább vonatkozhat Marsovszkyra vagy Begyatz Lajosra mint például Koreszkára, míg az irodalom támogatásánál a bibliofil Zamaróczy István juthat eszünkbe.

¹⁶⁸ A prenumeráció sikeressége – Jókai szerint – gyakran függött a mögéje állított eszmétől. Eszerint osztályozva volt a jótékonyság, a lelkesedés, a hazafiúság és a realitás korszaka. JÓKAI, 1997. 170–173. (A korszak alatt valójában egy-egy típust érthetünk, amelyet a szerkesztő és/vagy a gyűjtők alkalmaztak egy kiadvány terjesztésének a sikerességéért.)

Az előfizetők 65%-a (30 fő) nemes.¹⁶⁹ Mint ezt már feljebb többször megállapítottuk, ez a Felföldön a szlovák származással és – nagy valószínűséggel – nyelvtudással, valamint magyar nemesi identitással járt együtt. Ezt a kutatások tükrében igazoltnak láthatjuk.

A nemesek jelentős része tartozik a megyei elithez, elég ha csak arra utalunk, hogy a nyolc trencsényi képviselőből összesen négy – kettő maga, kettő pedig rokonai által – van képviselve a listán, s érdekes, hogy a négyből három pedig kifejezetten népszerű a nép, tehát a szlovákság körében. Vagy hogy a tizenkét trencsényi kerület elöljárói – tehát a biztos [*komisár*] és a helyettese, összesen 24 – közül négy maga szerepel az íveken, öt pedig rokonai által. De vannak a listán még jegyzők, polgármesterek, bírók, esküdtek, ügyészek, főorvosok, megyei bizottsági tagok, megyefőnökök, főszolgabírók.

Sajnos életkori adatot csak keveset találtam, de abból azt lehet leszűrni, hogy a gyűjtő Kvassay, valamint a Marsovszky-fiúk apja, Károly kivételével fiatalok, többségében harminc körül járnak. Fiatalabb Tersztyánszky Tamás, ő csak 21 éves 1850-ben, (lásd az 5. táblázatot) és a hat, lánynevét megadó hölgy is nagyjából húsz éves lehet.¹⁷⁰ Ezek alapján csak becsülni lehet, hogy a legtöbb előfizető nagyjából 20 és 40 év között van.

Tehát a podszkáli előfizetők Trencsény megye legbefolyásosabb emberei és legnagyobb családjai közül kerültek ki, a kapcsolatháló stabilitásának a rejtélye így megoldódott. A rokonszenvi kapcsolatok kialakulásának minden feltétele adott: a közös érdek és a közös értékrend, az ugyanazon társadalmi osztályhoz tartozás és a közös munkatevékenység.¹⁷¹ Sőt, ezek az emberek szinte állandó jelleggel érintkeztek egymással, különböző bizottságokban, hivatalokban, tanácskozásokon, a megyei hivatali ranglétrán. Így talán megoldódhat a rejtély, az előfizetés-gyűjtés helye a legkézenfekvőbb módon Trencsény lesz, itt találkozhattak a legkönnyebben.

¹⁶⁹ A társadalmi beágyazottságukat érzékelteti egy adat: a prenumeránsok 46%-a, (19 ember) már a „Hunyadiak korában” is nemes volt. FEKETE NAGY, 1941. 217, 227, 237, 287, 303–304, 318, 346, 310–311, 386, 404–408.

¹⁷⁰ Erre abból következtettem, hogy következetesen lánykori nevet írnak a listára, ami ekkoriban csak nagyon eltökélt, önálló asszonyok sajátja – pl. a lánykori neven publikáló Takáts Éva. FÁBRI, 1996. 37–34. FÁBRI, 1999. 317–320. – s hacsak nem hat *idős lány*ról van szó – Tompa Mihály nevezte így egy Mocsáry Eszter nevű ismerősét, aki akkoriban a költőnél több, mint húsz évvel idősebb, 55 éves volt (TOMPA, 1964b. 565. DEMMEL, 2004.) akkor feltételeznünk kell, hogy még fiatal hajadonokról.

¹⁷¹ PETRUSEK, 1972. 306.

Név	Nemesség helye	Lakóhely 1850 körül	Hivatás, hivatalviselés 1849-ig	Hivatali szerepvállalás 1850-1856	Életkor 1850	Aláírt kötetek
Balgha Alajos	-	-	-	Árva-Túróc megyei mérnök-asszisztens	-	1/2, 2, 3
Balogh Ágoston	Pozsony?	Kasza, Felső-Kocskóc	Katolikus pap	-	29	1/1, 2, 3
Baros Antal	Trencsén	Bellus?	-	-	-	1/1, 2, 3
Begyaz Lajos	-	-	-	-	-	1/1, 2, 3
Borsiczky Irma	Trencsén	-	-	-	-	1/1, 2, 3
Cselkó Pál	-	-	-	kiszucaijuhelyi főorvos	-	1/2, 2
Cservenyánszky Ignác	-	Verbóc?	-	-	-	1/1, 2
Grotkovszky Róza	Szepes	Vágbeszterce?	-	-	-	1/1, 2, 3
Hulyák István	-	Rajec?	A rajeci járás biztosa	ügyész	-	1/1, 2, 3
Hulyák Márton	-	Rajec?	-	biccsei járásbíró-segéd	-	1/1, 2, 3

* Nagy Iván műve alapján. A nemesség helyét a család származása miatt tartom fontosnak. A többi adat vagy a dolgozatban található meg, vagy a hivatkozások helyein.

Név	Nemesség helye	Lakóhely 1850 körül	Hivatás, hivatalviselés 1849-ig	Hivatali szerepvállalás 1850-1856	Életkor 1850	Aláírt kötetek
Chorén József	-	Valahol Nyitrában	Katolikus pap	-	32	1/1, 2, 3
Chudovszky József	-	-	-	-	-	1/1, 2, 3
Katona Ferenc	-	Biccse	Biccsei jegyző, bizottsági tag	biccsei törvénybíróági elnök	-	1/1, 2, 3
Keblussek Miklós	-	Biccse	Biccsei bíró	biccsei törvénybíróági ülnök	-	1/2, 3
Koreszka József	-	Szakolca	Polgármester Szakolcán	Megye főnök (Trencsén, Gömör)	-	1/2, 2, 3
Kosztelny András	-	Pozsony	Szerkesztő	-	30 körül	1/1, 2, 3
Kubicza Lajos	Trencsén	Melcsic	-	-	-	1/1, 2
Kulifay István	Trencsén	-	-	-	-	1/1, 2
Kvassay Antal	Trencsén	Aranyosmarót (Nyitra)*	-	Nyitra egyh. m-i püsp. ügyész	49	1/1, 1/2, 2, 3
Kvassay Fanni	Trencsén	Aranyosmarót?	-	-	-	1/1, 2, 3

* RAPANT, 1948. 420.

Név	Nemesség helye	Lakóhely 1850 körül	Hivatás, hivatalviselés 1849-ig	Hivatali szerepvállalás 1850-1856	Életkor 1850	Aláírt kötetek
Kvassay Irma	Trencsén	Aranyosmarót?	-	-	-	1/1, 2, 3
Kvassay Mária	Trencsén	Aranyosmarót?	-	-	-	1/1, 2, 3
Majerszky Ferenc	-	-	-	illavai járásbíró segéd	-	1/1, 2, 3
Malobiczky Ignác	Trencsén	-	-	-	-	1/2, 2
Marsovsky Bernát	Trencsén	Biccse?	Képviselő, 1840-aljegyző	-	30	1/1, 2, 3
Marsovsky Jusztin	Trencsén	Biccse?	-	-	30 körül	1/1, 2, 3
Marsovsky Károly	Trencsén	Biccse?	-	-	55 fölött	1/1, 2, 3
Melcsiczky László	Trencsén	Melcsic	Alsolgabíró	trencsényi járásbíró	-	1/1, 2, 3
Neubrun Szidónia	-	-	-	-	-	1/1
Nozdroviczky Gyula	Trencsén	Puhó?	Képviselő	illavai járásbíró, 1855-től az Árva-Túróci úrbéri bíróság elnöke	33	1/1, 2, 3
Piacsek Mihály	Trencsén	Turzó?	Turzói biztos	biccsei járásbiztos segédje	-	1/1, 2, 3
Potoczky István	Liptó	-	-	-	-	2, 3

Név	Nemesség helye	Lakóhely 1850 körüli	Hivatás, hivatalviselés 1849-ig	Hivatali szerepvállalás 1850-1856	Életkor 1850	Aláírt kötetek
Rédeky Károly	Trencsén	Bánóc?	-	-	-	1/1, 2, 3
Rucsek János	-	Lednic	Lednici jegyző	Biccse járási adószedő	-	1/2, 2, 3
Svertner Antal	Trencsén	-	-	ügyész	-	1/2, 2, 3
Szádeczky Lajos	Trencsén	-	Bizottsági tag	biccsei járásbíró	-	1/1, 2, 3
Szalay Mihály	Trencsén	Biccse	Gazdatiszt	ügyész	-	1/1, 2, 3
Tersztyánszky Alajos	Trencsén	Trsztye	-	Tapolcsányban (Nyitra) a szolgabíró beosztottja	-	1/2, 2, 3
Tersztyánszky Ignác	Trencsén	Kissztankóc	-	-	-	1/1
Tersztyánszky József	Trencsén	Trsztye	-	-	-	2
Tersztyánszky Tamás	Trencsén	Trsztye	Lovastiszt	-	21	1/2, 2, 3
Thurzó Mihály	Trencsén	-	Bizottsági tag	ügyvéd	-	1/2, 2, 3
Vagyon Miklós	Trencsén	Trencsén?	Főszolgabíró	Trencsén megyei törvényszéki ülnök	44	1/1, 2, 3

Név	Nemesség helye	Lakóhely 1850 körül	Hivatás, hivatalviselés 1849-ig	Hivatali szerepvállalás 1850-1856	Életkor 1850	Aláírt kötetek
Zamaróczy Ferdinánd	Trencsén	Zamaróc?	Esküdt	-	-	1/1, 2
Zamaróczy István	Trencsén	Zamaróc?	-	ügyvéd	-	1/1, 3
Zental Imre	-	Turzó?	Turzói biztos	biccesj járásbiztos	-	1/1, 2, 3

5. táblázat: A „podszkálák” főbb adatai

Ezzel természetesen nem dőlt meg, sőt, inkább erősödött a Marsovszky Bernát esetleges központi szerepéről szóló elgondolásunk.¹⁷²

VII. Befejezés helyett

A lista, mint láthatjuk, vezérfonálként működve elvezetett minket egy helyi konfliktus gyökeréig, s finoman megrajzolva a szálakat, megláthattuk, hogy sorra dőltek meg az első ránézésre egyértelmű feltevések. A kis szlovák faluról kiderült, hogy nem túl sok köze lehetett a 46 előfizetőhöz. Az előfizetőkről kiderült, hogy nem szlovák földművelők, hanem szlovák gyökerű, de magukat már minden bizonnyal magyarnak valló nemesek.¹⁷³ Az 1848-as, helyi konfliktusokat először nemzeti ellentéteknek véltük, végül kiderült, hogy két, helyi politikai párt összecsapásáról van szó. A prenumeránsokat jórészt erősen magyar-érzelmű, a neoabszolutizmus rendszerének ellenzőihez tartozó csoportnak gondoltuk, s erről a hipotézisről is kiderült, hogy téves.

¹⁷² A kézirat lezárása után előkerült egy dokumentum, amely esetleg módosíthatja a VI. fejezet egyes állításait. Ez egy főispáni jelentés az 1847 előtti trencsényi ellenzék legaktívabb tagjairól, és közöttük szerepel Kvassay Antal is (MOL Kanc. Praes. (A 45) 1847: 41. sz.). Így felmerül a lehetősége egy esetleges központi szerepnek, de ezt egyéb adatok híján csak további kutatással lehetne alátámasztani, amely során a gyűjtő és az előfizetők között megvalósult, forrásokkal alátámasztható kapcsolatokra kellene találni. Hiszen a kútfő, amelyre rátaláltunk, nem tartalmaz neveket, és a megyei elit vizsgálata során sem bukkanunk kézzelfogható kapcsolatokra Kvassay és a lista többi szereplője között. Jelen fejezet pontosan emiatt nem vesztette el érvényességét az új adat fényében sem, hiszen a hálózatelemzés módszerével meg tudtuk jeleníteni azon kapcsolathálónak a főbb csomópontjait, amelyek létezéséről a Losonczi Phönix listái segítségével értesülhettünk. A felbukkant információ fényében azonban csak annyit tudhatunk biztosan, hogy Kvassay Antalnak van helye és szerepe a csoporton belül, de hogy hol és mekkora, azt már nem.

¹⁷³ Ezzel alátámaszthatjuk Daniel Rapant kulturális asszimilációról szóló elméletét is, mely szerint a szlovákok felsőbb társadalmi rétegei nem elsősorban gazdasági és szocializációs szempontból döntöttek a magyar identitás mellett, hanem, ahogy ő írja, „*az elnemzetiellenedés egyik fő oka kultúránk gyöngesége volt*”. RAPANT, 1996. 39-41. Ezt jól példázza ez az eset is: történetünk főszereplői minden bizonnyal legalább kétnyelvűek voltak, s hasonlóan jól tudhattak szlovákul, mint magyarul. Azonban, míg magyar nyelven kisebb anyagi áldozattal olyan alkotásokhoz juthattak hozzá, mint a *Losonczi Phönix*ben először megjelenő *Családi kör*, amely esztétikai értékeit még másfél évszázaddal később is megőrizte, addig ugyanebben az időben szlovák oldalon még csak a nemrég elfogadott irodalmi nyelv nyelvtana született meg Martin Hattala tollából (*Krátka mluvnica slovenská*, 1852). KOVÁČ, 2001. 119.

Természetesen az is elképzelhető, hogy mégis van etnikai töltete az aláíró-soknak. Ha beleképzeljük magunkat azon emberek helyébe, akik ugyan a legjobban talán még szlovákul beszélnek, de nem csak jól felfogott egyéni érdekük, hogy a magyar nemzet részei próbáljanak válni, hanem társadalmi rangjuk is predestinálja erre őket.¹⁷⁴ A kevesebb, mint hétszáz, magát magyarnak valló megyei ember, városokban és nemesi kúriákon szétszórva, kétszázezer szlovák között nehezen tudott volna az országban relatív többséget képező nemzethez igazodni, nem is beszélve arról, hogy valószínűleg ennek a hétszáz embernek egy kis része még nem is tudott tökéletesen magyarul. Ilyen szempontból megközelítve a kérdést, egy magyar nyelvű kiadványnak fokozottabb értéke lett volna, mint mondjuk Debrecenben.

A következő szempont a szabadságharc kérdése. Mint láttuk, a „negyvenhatok” közül sokan vállaltak aktív szerepet nem csak 1848-49-ben, de még a későbbiekben is, így a politikai szerepvállalásból nem tudunk következtetni a nemzeti mozgalomhoz való viszonyra, legfeljebb arra, hogy a listát betöltők jelentősebb részének a megyei és országos tisztségek viselése és hivatásszerű ellátása jelentette a bejárt/bejárható életpályát (hacsak nem feltételezünk a vizsgált csoport több mint feléről a jellemtelenséget).

Egy rövid névsorból számtalan konfliktus volt tehát kibontható. Szereplői részt vettek a szabadságharcban, a helyi politikai csatározásokban, amelyek különlegesen voltak abból a szempontból, hogy nemzetiségi ellentéteket fedtek le, de mégsem azok voltak. A meglévő nemzetiségi konfliktusokat csupán kihasználták egyes szereplői saját céljaik elérésére. Bepillanthattunk a könnyen lázíthatónak tűnő határvidék vezetőinek gondoljaiba és a megyei, szabadságharchoz hű elit Bach-huszárrá átvedlésének a problematikájába is.

Az előfizetési ívet tehát, vezérfonalként követve a 19. század közepi Trencsén megyei elit vizsgálatához úgy használhatjuk ki, „*mint ahogy az idegen híz hasznot a villámlásból: jobban látja a táj körvonalaait, amelyeket az véletlenül megvilágít.*”¹⁷⁵

¹⁷⁴ Érdekes lett volna az az országgyűlés 1848-ban, ahol a trencsényi (túróci, liptói stb.) képviselő csak anyanyelvén, vagyis szlovákul szólal meg.

¹⁷⁵ BOYER-NISSENBAUM, 2002. 13. A hivatkozott könyv egy táblázata ihlette a 4. táblázatot.

Rövidítések

- Közlöny* *Közlöny, hivatalos lap.* (Budapest–Debrecen–Szeged–Arad, 1848–1849)
MOL Magyar Országos Levéltár
OSZK Kt Országos Széchényi Könyvtár kéziratár
OSZK PAt Országos Széchényi Könyvtár Plakát- és aprónyomtatványtár
OSZK Tt Országos Széchényi Könyvtár térképtár

Források és szakirodalom

ARANY

- 1975 *Arany János levelezése.* (1828-1851). In: Arany János összes művei. 15. köt. Levelezés 1. Budapest, Akadémiai, 1975.

BAJZA

- 1851 *Bajza összegyűjtött munkái.* 2. köt. Pest, 1851.

BÁCSKAI-NAGY

- 1984 BÁCSKAI Vera–NAGY Lajos: *Piackörzetek, piacközpontok és városok Magyarországon 1828-ban.* Budapest, Akadémiai, 1984.

BÁNKI

- 2004 BÁNKI Éva: *Esőváros.* Budapest, Magvető, 2004.

BENEDEK

- 1995 BENEDEK Gábor: Ciszlajtániai tisztviselők a neoabszolútizmus-kori Magyarországon. In: *Aetas*, 10. (1995) 4. sz.

BISZTRAY

- 1962 BISZTRAY Gyula: Arany János „Koszorú”-jának olvasóközönsége. In: *Magyar Könyvszemle.* 78. (1962) 75–81.
1967 BISZTRAY Gyula: Folyóirataink példányszáma és olvasóközönsége az 1840-es és 50-es években. In: *Magyar Könyvszemle.* 83. (1967) 177–183.

BISZTRAY

- 1976 BISZTRAY Gyula: A Prenumeráció. Egy fejezet a magyar könyvkiadás és olvasóközönség történetéből. In: Uő.: *Könyvek között egy életen át*. Budapest, Szépirodalmi, 1976. 44–79

BODOLAY

- 1963 BODOLAY Géza: *Irodalmi diáktársaságok 1785-1848*. Budapest, Akadémiai, 1963.

BOLGÁR

- 2004 BOLGÁR Dániel: „Porábúl megéledett” nemzeti kultúra vagy folytonos kapcsolatháló, avagy hipotézisek a Losonczy Phönix társadalomtörténetének a vizsgálatához. (Kézirat). 2004.

BONA

- 1999 BONA Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. 3. köt. Budapest, Heraldika, 1999.

BOYER–NISSENBAUM

- 2002 Paul BOYER–Stephen NISSENBAUM: *Boszorkányok Salemben. A boszorkányság társadalmi gyökerei*. Osiris, Budapest, 2002.

CSAPLÁROS

- 1940 CSAPLÁROS István: Tótnyelvű magyar szépirodalom. In: *Archivum Philologicum*. 140. (1940) 1. sz. 82–91.

DÁNYI

- 1993 DÁNYI Dezső: *Az 1850. és 1857. évi népszámlálás*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 1993.

DEÁK

- 1995 DEÁK Ágnes: Társadalmi ellenállási stratégiák Magyarországon az abszolutista kormányzat ellen 1851–1852-ben. In: *Aetas*, 10. (1995) 4. sz.
- 2000 DEÁK Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás”. *Kormányzati nemzetiségpolitika Magyarországon 1849–1860*. Osiris, Budapest, 2000.

DEMME

- 2003 DEMMEL József: Egy irodalmi vállalkozás története: A Losonczy Phönix. A szabadságharc utáni Magyarország irodalom- és társadalomtörténeti vonatkozásai a Losonczy Phönix című almanach tükrében. In: *Sic Itur ad Astra*, 15. (2003) 1. sz. 55–71.
- 2004 DEMMEL József: „... a prenumeránsok mivolta”. *Egy irodalmi vállalkozás története és Gömör megye irodalompártolói az 1850-es években.* (Kézirat). 2004.

DOHNÁNY-STEFANOVIČ

- 1988 DOHNÁNY, Mikuláš: História povstania slovenského z roku 1848. In: Mikuláš DOHNÁNY–Samuel D. ŠTEFANOVIČ: *Slovenské poustanie 1848–1849.* Bratislava, Tatran, 1988. 7–161.

FARKAS

- 1932 FARKAS Gyula: *A „fiatal Magyarország” kora.* Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1932.

FÁBRI

- 1996 FÁBRI Anna: „A szép tiltott táj felé”. *A magyar írók története a két századforduló között. (1795–1905).* [Budapest], Kortárs, 1996.
- 1999 *A nő és hivatása. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből (1777–1865)* Szerk.: FÁBRI Anna. Budapest, Kortárs, 1999.

FEJÉR

- 2000 FEJÉR László: Százötven éve született Kvassay Jenő. In: *Honismeret.* (2000) 4. sz. 46–48.

FEKETE NAGY

- 1941 FEKETE NAGY Antal: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Trencsén vármegye.* 4. köt. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1941.

FÉNYES

- 1851 FÉNYES Elek: *Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik.* 1–4. köt. Pest, Fényes Elek, 1851.

FRIEBREISZ

- 1852 Müller Gyula nagy naptára. 1852dik szökőévre. Szerk.: FRIEBREISZ István. I. évfolyam. Pest, Müller Gyula sajátja, 1852.

FÜLÖP

- 1978 FÜLÖP Géza: *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*. Budapest, Akadémiai, 1978.

GABRIEL

- 1999 GABRIEL Viktor [Ladislav Szalay]: *1848–1849 legendája a szlovák történetírásban*. Pozsony, Kalligram, 1999.

GARAY

- 1851 GARAY János: *Szent László, történeti költemény*. Eger, 1851.

GRACZA

- é. n. GRACZA György: *Az 1848-49-iki magyar szabadságharcz története*. 2. köt. Budapest, Lampel Róbert (Wodianer F. és fiai), é. n.

GRANOVETTER

- 1991 GRANOVETTER, Mark: A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata. In: *Társadalmak rejtett hálózata*. Szerk.: ANGELUSZ Róbert és TARDOS Róbert. Budapest, 1991. 371–400.

GYULAI

- 1961 *Gyulai Pál levelezése. 1843-tól 1867-ig*. S. a. r. és a jegyzeteket írta: SOMOGYI Sándor. Budapest, Akadémiai, 1961.

Hof- und Staats-handbuch

- 1856 *Hof- und Staats-handbuch des kaiserthumes östereich für das jahr 1856*. IV. Wien. Aus der Kaiserlich-königlichen hof- und staatsdruckerei, [1856].

HOLÁK

- 1936 HOLÁK, Ján: *Politické snahy slovenské v rokoch 1848/49. Historicko-právna štúdia*. Praha, Sboru pro vyzkom Slov. a Podkarparské Rusi, 1936.

HURBAN

- 1980 Jozef Miroslav Hurban felhívása a szlovákokhoz. In: Spira György: *A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországnán*. Budapest, Kossuth, 1980.

JÓKAI

- 1997 JÓKAI Mór: A prenumeráció különféle stádiumai Magyarországon. (Historiko-statisztikai értekezés Kakas Mártontól). In: JÓKAI Mór: *Életemből. (Igaz történetek. Örök emlékek. Humor. Útleírás)* 2. köt. Budapest, Unikornis, 1997. 170–173.

KAZINCZY

- 2000 KAZINCZY Ferenc: *Fogságom naplója*. Az utószót írta: FENYŐ István. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta SZILÁGYI Márton. Budapest, Osiris, 2000.

KEMÉNY

- 1962 *A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből. Válogatás hét évszázad írásaiából*. Összeállította és jegyzetekkel ellátta: KEMÉNY G. Gábor. Budapest, Tankönyvkiadó, 1962.

KERÉNYI

- 2002 KERÉNYI Ferenc: *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867)*. Budapest, Pest Megye monográfia közalapítvány, 2002.

KISS

- 1993 KISS Gy. Csaba: Liberális pánszlávizmus? Ján Palárikról. In: Uő.: *Magyarország itt marad*. Pozsony, Kalligram, 1993. 23–32.

KÓKAY

- 1979 *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Szerk.: KÓKAY György Budapest, Akadémiai, 1979.

KOSÁRY–NÉMETH

- 1985 *A magyar sajtó története II./1. 1848–1867*. Szerk.: KOSÁRY Domonkos és NÉMETH G. Béla. Budapest, Akadémiai, 1985.

KOVÁCS

- 1959 KOVÁCS Endre: *A lengyel kérdés a reformkori Magyarországon*. Budapest, Akadémiai, 1959.

KOVÁČ

- 2001 KOVÁČ, Dušan: *Szlovákia története*. Pozsony, Kalligram, 2001.

KUBINYI–VAHOT

- 1985 *Magyarország és Erdély képekben*. Szerk.: VAHOT Imre és KUBINYI Ferenc. 3. köt. 2. kiadás. Budapest, Állami Könyvterjesztő Vállalat, 1985.

LOSONCZI PHÓNIX

- 1851a *Losonczi Phónix. Történeti és szépirodalmi emlékkönyv*. 1. köt. 1. kiadás. Szerk.: VAHOT Imre. Pest, 1851.
- 1851b *Losonczi Phónix. Történeti és szépirodalmi emlékkönyv*. 1. köt. 2. kiadás. Szerk.: VAHOT Imre. Pest, 1851.
- 1851c *Losonczi Phónix. Történeti és szépirodalmi emlékkönyv*. 2. köt. Szerk.: VAHOT Imre. Pest, 1851.
- 1852 *Losonczi Phónix. Történeti és szépirodalmi emlékkönyv*. 3. köt. Szerk.: VAHOT Imre. Pest, 1852.

MAJTÁN

- 1998 MAJTÁN, Milán: *Názvy obcí slovenskej republiky*. Bratislava, 1998.

A Magyar Korona Országainak helységnévtára

- 1873 *A Magyar Korona Országainak helységnévtára*. Szerk.: a Magyar Országos Királyi Statisztikai Hivatal Budapest, 1873.
- 1882 *A Magyar Korona Országainak helységnévtára*. Szerk.: KOLLERFFY Mihály–JEKELFALUSSY József. Budapest, Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, 1882.
- 1892 *A Magyar Korona Országainak helységnévtára*. Szerk.: JEKELFALUSSY József. Budapest, Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, 1892.
- 1903 *A Magyar Korona Országainak helységnévtára*. Szerk.: Magyar kir[ályi] központi statisztikai hivatal, Budapest, 1903.

Magyarország helynévtára

- 1863 *Magyarország helynévtára. A különféle kormányzati ágak szerinti beosztás kimutatásával, mint az 1863. év elején fennállott*. Pest, B.-R.-A.-P. 1863.

Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövedelme.

1865 *Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjövedelme.* Buda, 1865.

MIKSZÁTH

1960 MIKSZÁTH Kálmán: Jókai Mór élete és kora 1. köt. In: *Mikszáth Kálmán összes művei.* 18. köt. Budapest, Akadémiai, 1960.

1967a MIKSZÁTH Kálmán: Vahot Imre bácsi. In: *Mikszáth Kálmán összes művei* 56. köt. *Cikkek és karcolatok VI. 1879. január-július.* Budapest, Akadémiai, 1967. 49–56.

1967b MIKSZÁTH Kálmán: A batyus zsidó lánya. In: *Mikszáth Kálmán válogatott művei.* 7. köt. *Nagyobb elbeszélések (1871–1895).* Budapest, Magyar Helikon, 1967. 37–77.

NAGY I.

1857 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 1. köt. Pest, Friebreis Izván, 1857.

1860a NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 6. köt. Pest, Ráth Mór, 1860.

1860b NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 7. köt. Pest, Ráth Mór, 1860.

1861 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 8. köt. Pest, Ráth Mór, 1861.

1862 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 9. köt. Pest, Ráth Mór, 1862.

1863 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 10. köt. Pest, Ráth Mór, 1863.

1864 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 11. köt. Pest, Ráth Mór, 1864.

1865 NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal.* 12. köt. Pest, Ráth Mór, 1865.

NAGY M.

1851 NAGY Miklós: *Zsolcai emlék.* Bécs, 1851.

NIEDERHAUSER

1977 NIEDERHAUSER Emil: *A nemzeti megújulási mozgalmak Kelet-európában.* Budapest, Akadémiai. 1977.

PÁLMÁNY

- 2002 Az 1848-1849. évi első népképviseleti országgyűlés történeti almanachja. Szerk.: PÁLMÁNY Béla. Magyar Országgyűlés, Budapest, 2002.

PAP

- 2003 PAP József: A passzív ellenállás, a neoabszolutizmus korának mítosza? In: *Aetas*. 18. (2003) 3–4. sz. 119–136.

PETRUSEK

- 1972 PETRUSEK, Miroslav: *Szociometria. (Elméletek, módszer és technikák)*. Budapest, Közgazdasági és Jogi kiadó, 1972.

POLÁNYI

- 1987 POLÁNYI Imre: A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón (1895–1905). Akadémiai, Budapest, 1987.

RAPANT

- 1937a RAPANT, Daniel: *Dejiny slovenského povstania roku 1848–49. Diel prvý. Slovenská jar 1848. I/1*. Turčiansky Svätý Martin, Matica Slovenská, 1937.
- 1937b RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel prvý. Slovenská jar 1848. I/2*. Turčiansky Svätý Martin, Matica Slovenská, 1937.
- 1948 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel druhý. Povstanie septembrové. II/2*. Turčiansky Svätý Martin, Matica Slovenská, 1948.
- 1950 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel druhý. Povstanie septembrové. II/1*. Turčiansky Svätý Martin, Matica Slovenská, 1950.
- 1961a RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel štvrtý. Letná výprava. IV/2*. Bratislava, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1961.
- 1961b RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel štvrtý. Letná výprava. IV/3*. Bratislava, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1961.
- 1963 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Diel štvrtý. Letná výprava. IV/1*. Bratislava, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1963.

RAPANT

- 1972 RAPANT, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848-49. Dejiny a dokumenty. Diel piaty. Doplnky. Opravy. Súhrny. Mená a veci. V/2.* Bratislava, Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1972.
- 1996 RAPANT, Daniel: *Az elnemzetietlenedett szlovákok asszimilációja.* Ford: Szentandrás Tibor. In: *Szlovákkérdés a XX. században.* Pozsony, Kalligram, 1996.

RIZNER

- 1931 RIZNER, Ludovit V.: *Bibliografia písomnictva slovenského na spôsob slovníka od najstarších čias do konca r. 1900.* II. zväzok. V Turčianskom sv. Martine, 1931.

SBS

- 1986 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990).* 1. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1986.
- 1987 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990).* 2. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1987.
- 1989 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990).* 3. zväzok. Martin, Matica Slovenská, 1989.

SOMOGYI É.

- 1981 SOMOGYI Éva: *Az abszolutizmus és a kiegyezés.* Budapest, Gondolat, 1981.

SOMOGYI S.

- 1977 SOMOGYI Sándor: *Gyulai és kortársai. Fejezetek egy negyedszázad irodalomtörténetéből.* Budapest, Akadémiai, 1977.

SPIRA

- 1980 SPIRA György: *A nemzetiségi kérdés a nyueennyolcas forradalom Magyarországn.* Budapest, Kossuth, 1980.

SPLÉNY

- 1984a *Splény Béla emlékiratai.* 1. köt. S. a. r. és a jegyzeteket írta: FÁBRI Anna. Budapest, Magvető, 1984.
- 1984b *Splény Béla emlékiratai.* 2. köt. S. a. r. és a jegyzeteket írta: FÁBRI Anna. Budapest, Magvető, 1984.

STEIER

- 1937a STEIER Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben.* 1. köt. *A kérdés története.* Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937.
- 1937b STEIER Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben.* 2. köt. *Okmánytár.* Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937.

SZARKA

- [1993] SZARKA László: *A szlovákok története.* Budapest, Bereményi, [1993.]

SZEGHALMY

- 1940 SZEGHALMY Gyula: *Felvidék.* Budapest, A Magyar Városok Monográfiája kiadóhivatala, 1940.

SZIKLAY

- 1962 SZIKLAY László: *A szlovák irodalom története.* Budapest, Akadémiai, 1962.
- 1977 SZIKLAY László: A magyar szlavisztika gyermekkorából. (Az eperjesi kör szláv vonatkozásai). In: Uő.: *Visszhangok. Tanulmányok, elemzések, értékelések.* Bratislava, Madách, 1977. 47–88.
- 1987 SZIKLAY László: Egy Liptó megyei családi emlékkönyv a XIX. század elejéről. In: Uő.: *Együttélés és többnyelvűség az irodalomban.* Budapest, Gondolat, 1987. 117–134.

SZILÁGYI M.

- 1998 SZILÁGYI Márton: *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája.* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998.

SZILÁGYI S.

- 1851 *Nagyenyedi Album.* Szerk.: SZILÁGYI Sándor. Pest, 1851.

SZINNYEI

- 1980–1981 SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái.* 1. köt. Budapest, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, 1980–1981.

SZIRMAY

- 1807 SZIRMAY Antal: *Hungaria in parabolis, sive commentarii in adagia, et dicteria hungarorum.* Buda, ed. Martinus Georg. Kovachich, 1807.

SZLUHA

- 2003 SZLUHA Márton: *Nyitra vármegye nemes családjai*. 1. köt. Budapest, Heraldika, 2003.

TOMPA

- 1961 TOMPA Mihály: Könyvkiadási Gyönyörűségek. In: *Tompa Mihály válogatott művei*. Válogatta és a jegyzeteket írta: BISZTRAY Gyula. Budapest, Szépirodalmi, 1961. 508–512.
- 1963 Tompa Mihály elfelejtett írásai. Közli: BISZTRAY Gyula In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 67. (1963). 61–72.
- 1964a *Tompa Mihály levelezése*. 1. köt. 1839–1862. S. a. r. és a jegyzeteket írta: BISZTRAY Gyula. Budapest, Akadémiai, 1964.
- 1964b *Tompa Mihály levelezése*. 2. köt. 1839–1862. S. a. r. és a jegyzeteket írta: BISZTRAY Gyula. Budapest, Akadémiai, 1964.

VÁLYI

- 2003 VÁLYI András: *Magyar országnak leírása*. 3. köt. Első hasonmás kiadás. Somorja, Méry Ratio, 2003.

VAHOT

- 1844 VAHOT Imre: A tiszai és dunai költők hazánkban s Kazinczy Ferenc műiskolája. In: *Szivárvány. Album a miskolci tűzvész emlékeiül*. Szerk.: HALÁSZY József. Pest, Emich Gusztáv, 1844. 155–167.
- 1880 *Vahot Imre emlékiratai és Petőfi Sándor emlékezete*. 1. köt. Budapest, VAHOT Gyula, 1880.

VAHOT S.

- 1856 VAHOT [Vachott] Sándor: *Összes költeményei*. Pest, Vahot Imre, 1856.

VESTRÓCZY

- 2002 VESTRÓCZY Zsolt: Adalékok 1848–49 szlovák megítéléséhez. In: *Klió* 2002/1.

WESSELÉNYI

- 1992 WESSELÉNYI Miklós, báró: *Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében*. Budapest, Európa, 1992.

ZLINSZKY

- 1974 ZLINSZKY János: Az ügyvédség kialakulása Magyarországon és története Fejér megyében. In: *Fejér megyei történeli évkönyv* 8. Szerk.: FARKAS Gábor. Székesfehérvár, 1974. 7–147.

ZSÍROS

- 1993 ZSÍROS Sándor: *Felsőzsolca története*. Felsőzsolca, Felsőzsolca Nagyközség Képviselőtestülete, 1993.